

**ОСНОВНИ РЕЗУЛТАТИ ОТ
СОЦИОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ
„НАГЛАСИ И МЕЧТИ
НА УЧЕНИЦИТЕ ЗА БЪДЕЩЕТО –
ОБРАЗОВАНИЕ, СЕМЕЙСТВО, РАБОТА“**

КРАТЪК ОБОБЩАВАЩ ДОКЛАД

unicef

за всяко дете

Настоящият доклад е изготвен по задание на УНИЦЕФ България от д-р Ралица Сечкова. Изказаните в него мнения са отговорност единствено на автора и не отразяват непременно мненията и политиките на УНИЦЕФ. Докладът следва да бъде цитиран при всяко преиздаване на материала – целия или части от него.

ОСНОВНИ РЕЗУЛТАТИ ОТ СОЦИОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ „НАГЛАСИ И МЕЧТИ НА УЧЕНИЦИТЕ ЗА БЪДЕЩЕТО – ОБРАЗОВАНИЕ, СЕМЕЙСТВО, РАБОТА”
Кратък обобщаващ доклад

© 2018 Детски фонд на ООН (УНИЦЕФ)

Изисква се разрешение за възпроизвеждане на текстове от тази публикация. Моля, свържете се с отдел „Комуникации“, УНИЦЕФ в България, тел: 02/ 9696 208

Детски фонд на ООН (УНИЦЕФ)
Бул. „Ал. Дондуков“ № 87, ет. 2
София 1504
България

Снимки © UNICEF Bulgaria/2013/Pirozzi

За повече информация, моля посетете страницата на УНИЦЕФ в България на www.unicef.org/bulgaria

Паспорт на социологическото проучване: „Нагласи и мечти на учениците за бъдещето – образование, семейство, работа”

Възложител:	УНИЦЕФ България
Изпълнители:	УНИЦЕФ България; Ралица Сечкова, д-р по история ръководител на проучването и автор на доклада Анкетъори – социални работници и социални сътрудници от Семейно-консултативните центрове в област Шумен Статистическа обработка на анкетите – социологическа агенция Глобал Метрикс ООД
Респонденти:	795 ученици от 5 до 12 клас
Обща съвкупност:	1017 ученици от 11 училища в област Шумен
Извадка:	Потенциални респонденти са всички ученици от 5-ти до 12-ти клас, поканени за доброволно участие в анкетата. Изборът на училищата е по критерия участие в програма за превенция на детските бракове.
Време на провеждане:	25 април – 31 май 2017
Метод:	Пряка индивидуална анкета по стандартизиран въпросник

Прекратяването на вредната практика на детски бракове и гарантирането на равен достъп на момичетата до образование са сред приоритетите на УНИЦЕФ по света, включително на Програмата на УНИЦЕФ за България.

Детските бракове и ранните бременности се разглеждат като вредна практика в контекста на Съвместна обща препоръка № 31 на Комитета за премахване на дискриминацията срещу жените/общ коментар № 18 на Комитета по правата на детето относно вредните практики. „Детският брак се смята за форма на насилствен брак, тъй като поне едната от страните не е изразила своето пълно и информирано съгласие без принуда.“ Нарушаването на правата на децата води до тежки последици за тяхното развитие: „Детските бракове често пъти са съпътствани с ранни, чести бременности и раждания, което води до по-високи от средните нива на майчина заболеваемост и смъртност. ...момичетата като цяло имат ограничена власт да вземат решения, свързани със собствения си живот. Детските бракове са фактор и за по-високи проценти на отпадане от училище, особено сред момичетата, принудително изключване от училище и повишен риск от домашно насилие, както и ограничаване правото на свободно движение.“¹

Наследена от миналото, практиката на детски бракове постепенно намалява в България, но все още е съхранена в изолирани ромски и други етнически групи в сходна ситуация. По данни на НСИ ранните раждания на майки намаляват, но България продължава да бъде сред страните от ЕС с висок дял на ранните раждания на майки под 18 години.

През последните десет години се засилват изследванията по темата за детските бракове в Бъл-

1 <http://undocs.org/CEDAW/C/GC/31/CRC/C/GC/18>

гария. В съответствие с програмните си приоритети УНИЦЕФ България също провежда **проучвания** по проблемите на достъпа до образование, които пряко или частично адресират социалните норми в етнически общности като фактор, който влияе върху образованието на децата, като: Социологическо проучване на „Причините за отпадане на децата от училище в България“ (2006); Изследване на феномените на необхващане в училище (2013); Етнографско изследване: „Социални норми в ромските общности, които възпрепятстват достъпа на момичета до образование и особено до средно образование“ (септември 2014 г. – януари 2015 г.).

Настоящото социологическо проучване „Нагласи и мечти на учениците за бъдещето – образование, семейство, работа“ сред учениците от етнически общности в област Шумен отговаря на необходимостта да се измерят техните представи за бъдещето – само частично засегнати в наличните проучвания, като се изследва целево връзката между нагласите им за образование, професионална реализация и желаната възраст за създаване на семейство. Обобщените резултати са предназначени за ползване на местно и национално ниво за разработване на адекватни модели за превенция на детските бракове и ранните раждания в общностите и в училищата; застъпничество и лобиране.

Проучването е проведено от УНИЦЕФ България в рамките на интегрирана програма за превенция на детските бракове, ранните раждания и бременности в юношеска възраст, насочена към реализация на правата на децата от обособени етнически общности и уязвими семейства в област Шумен. През 2016 – 2017 г. програмата е пилотирана в няколко общности и училища. През 2018 – 2020 г. се предвижда програмата да бъде съгласувана и изпълнявана съвместно с партньорите на национално ниво – МТСП и АСП, ДАЗД, МОН, МЗ, Министерство на правосъдието, МВР, УНИЦЕФ и заинтересованите страни на областно ниво: областна и общинска администрация, ДСП/ОЗД, училища, полиция, прокуратура, съдебни власти, социални услуги, НПО.

Изпълнители на проучването са УНИЦЕФ (Ралица Сечкова, ръководител на проучването и автор на доклада) и непрофесионални анкетъори от трите Семейно-консултативни центрове в област Шумен, които са преминали практическо обучение с особено внимание към гарантирането на принципите на анонимност, доброволност, конфиденциалност и свободно изразяване на мнението на децата, в съответствие с етичните стандарти на УНИЦЕФ. Въвеждането и статистическата обработка на анкетните карти е извършено от социологическата агенция Глобал Метрикс ООД.

Този кратък доклад описва само най-важните изводи и тенденции, констатирани от проучването. Изчерпателният анализ на резултатите, допълнителни данни, както и подробна аргументация на представените заключения могат да бъдат намерени в подробния доклад.

Съдържание

1	Накратко за методологията	3
1.1	Цели, обект и предмет на проучването, основни понятия	4
1.2	Методи.....	5
2	Профил на респондентите	9
2.1	Дял от общата съвкупност, разпределение по пол и възраст.....	10
2.2	Семейна среда и индикации за етническа принадлежност	12
3	Нагласи към семейните модели	15
3.1	Предпочитана възраст за създаване на семейство	16
3.2	Желан брой деца.....	20
3.3	Влияние на общностната среда.....	22
3.4	Автономност на бъдещото семейство и преодоляване на териториалната сегрегация.....	25
4	Образование и професионална ориентация, мечти за бъдещето	27
4.1	Нагласи към образованието	28
4.2	Предпочитания за професионална реализация	30
4.3	Интереси и мечти за бъдещето	31
4.4	Представите за личностна реализация.....	34
	Закljučения и препоръки	37

Използвани съкращения

АСП	Агенция социално подпомагане
ДАЗД	Държавна агенция закрила на детето
ДСП	Дирекция Социално подпомагане
МВР	Министерство на вътрешните работи
МЗ	Министерство на здравеопазването
МОН	Министерство на образованието и науката
МТСП	Министерство на труда и социалната политика
НПО	Неправителствена организация
НСИ	Национален статистически институт
НСИРРБ	Национална стратегия за интеграция на ромите в Република България
НСОРБ	Национално сдружение на общините в Република България
ОЗД	Отдел „Закрила на детето“
ОП НОИР	Оперативна програма „Наука и образование за интелигентен растеж“
ОУ	Основно училище
ПГСС	Професионална гимназия по селско стопанство
ПГХТД	Професионална гимназия по химични технологии и дизайн
РДСП	Регионална дирекция социално подпомагане
РУО	Регионално управление на образованието
СУ	Средно училище
СКЦ	Семейно консултативен център

НАКРАТКО ЗА МЕТОДОЛОГИЯТА

1.1. Цели, обект и предмет на проучването, основни понятия

Целта на количественото социологическо проучване е да регистрира и измери моментните нагласи, представи и очаквания на учениците от 5-ти до 12-ти клас от обособени етнически общности по отношение на:

- Образованието и професионалната ориентация;
- Семейството и семейните модели със специален фокус върху детските съжителства/бракове и ранните раждания, многодетния модел, нагласите към задържане или излизане на новото семейство от традиционната семейна общност и от затворената среда в махалата;
- Перспективите за бъдещата реализация на младите хора в обособени общности – желанията и мечтите на подрастващите за бъдещето.

Обект на проучването са учениците от 5-ти до 12-ти клас, обхванати в сегрегирани и смесени училища със значителен дял на ученици от етнически малцинства, голямата част от които живеят в изолирани обособени махали в градовете и отдалечени села.

Териториалният обхват на проучването е област Шумен. Респондентите са посочили по местоживееене общо 42 населени места: 2 областни града (Шумен и Сливен с 1 ученик), 4 малки града (Велики Преслав, Нови пазар, Плиска и гр. Каспичан) и 36 села, макар и повечето от тях да са посочени от 1 до 3 респонденти.

Изборът на училищата за анкетата съвпада с обхвата на пилотната програма на УНИЦЕФ за превенция на детските бракове – 11 обособени и смесени училища, в които учат деца от квартали с преобладаващо население от етническите малцинства – роми, миллет, копанари, турци. Това са 7 основни, 2 средни училища и 2 професионални гимназии, разположени в 6 общини: Шумен – СУ “Трайко Симеонов” (гр. Шумен) и ОУ „Хр.Ботев“ (с. Ивански); Венец – ОУ „П.Р.Славейков“ (с. Изгрев); Нови пазар – ОУ „Никола Й.Вапцаров“, Професионална гимназия по химични технологии и дизайн (ПГХТД) „Проф. д-р Ас.Златаров“, Професионална гимназия по селско стопанство (гр. Нови пазар) и ОУ „Св. Кл.Охридски“ (с. Ст.Михайловски); Каспичан – ОУ „Хр. Ботев“ (с. Каспичан); Велики Преслав – СУ „Черноризец Храбър“ (гр. Велики Преслав) и ОУ „Хр. Ботев“ (с. Златар); Върбица – ОУ „Васил Левски“ (с. Иваново).

Предмет на проучването са нагласите и представите на учениците за тяхното бъдеще по отношение на създаването на семейство, желанията и мечтите за образование и професионална реализация, зависимостите между предпочитанията им в тези сфери.

Уточнения на основни понятия, използвани в проучването

Детски брак: Под детски брак в проучването се разбира преждевременното встъпване в съжителство на семейни начала на деца под 18 години, включително в случаите, когато само единият партньор (най-често това е момичето) няма навършени 18 години.

Брак и брачна възраст: Понятието брак (и съответно брачна възраст) се използва в анализа като обобщаващо понятие, както за гражданския брак – официално юридически регистриран,

така и за съжителството на семейни начала, което според традиционните социални норми в изследваните общности се приема като брак след като бъде обявено и легитимирано пред общността. Не са изследвани разликите в отношението им към гражданския брак и съжителството на семейни начала поради съображения за краткост на въпросника и защото за целите на изследването е най-важно отношението на децата към фактическото създаване на семейство, независимо от юридическата му форма.

Ромски общности, етнически общности от исторически ромски произход: Ромите са разнородна и хетерогенна общност, „съставена от групи, метагрупови обединения и субгрупи със своя идентичност“². Обобщаващото назоваване „роми и други групи в сходна ситуация“ е прието в „Националната стратегия за интегриране на ромите в Република България“³. Със зачитане на правото на самоидентификация, категорията „етнически общности с исторически ромски произход“ е ползвана в доклада като сборно понятие за тези разнородни етнически групи и подгрупи. Визираните **етнически общности** включват групите, живеещи в кварталите, от които идват учениците в изследваните училища: предимно от ромски произход – роми, подгрупи с преферирана турска идентичност (миллет и други), копанари или рудари⁴, както и етнически турци. В текста изрично е посочено, когато се визират и други етнически общности.

Обособени /затворени и изолирани етнически общности: Етнически общности в неравносложно положение, които живеят повече или по-малко компактно в изолирани квартали/територии, откъснати от макрообществото. Съществена характеристика на тези общности е не толкова етническият им произход, колкото затвореността и изолацията, която рефлектира върху нагласите и социалните норми.

Говорим език в семейството: Езикът, на който според респондентите обичайно се общува в семейството. Нерядко той е различен от майчиния език, особено при смесени бракове или при интегрирани семейства, които предпочитат общуването на официалния език. С понятието „**основен говорим език в семейството**“ в доклада обозначаваме основния език в комбинациите от отговори за говоримите езици в семейството.

1.2. Методи

Метод: Количественото социологическо проучване е извършено чрез пряка индивидуална анкета – попълване на стандартизиран въпросник от ученици от 5-ти до 12-ти клас в избраните 11 училища.

Въпросникът е съгласуван с партньорите на място – екипите на СКЦ и училищните ръководства. Включва общо 18 въпроса: 7 с информация за респондента и 11 въпроса за нагласите към семейство, бъдеща личностна реализация – образование, професия, успех, мечти и интереси. 4 от въпросите са отворени, а в други 5 въпроса са предвидени и опции за отворен отговор. Въпросите адресират само личното мнение на ученика.

2 С. Захова, „Социални норми в ромските общности, които възпрепятстват достъпа на момичета до образование и особено до средно образование“, Доклад, с. 8.

3 Национална стратегия за интегриране на ромите в Република България 2012-2020 (НСИРРБ). <http://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=726>

4 Вж. по-подробно С. Захова, пак там, с. 9.

Респонденти и извадка: За подбора на респондентите от определените училища не е правена извадка – всички ученици от 5-ти до 12-ти клас, независимо от техния етнически произход и местоживееене (в няколкото средищни училища има ученици от други населени места), са поканени доброволно да се включат в анкетирането.

Представителност на резултатите от проучването: Проучването може да се приеме за представително за учениците от 5-ти до 12-ти клас в изследваните 11 училища в област Шумен. Обхванат е достатъчно голям дял от общата съвкупност – 795 валидни анкети, които представляват 78,2% от общия брой 1017 ученици по списък. Делът на респондентите по училища е неравномерен, но на анкетата са отговорили и 97,8% от общо 812 ученици, които са присъствали в учебните часове по време на анкетирането. Сравнителният анализ на профила на респондентите и общата съвкупност на учениците показва съответствие в разпределението по класове с отклонения до 1%. Около 2% е отклонението в разпределението на респондентите по пол със занижение при момичетата и увеличение при момчетата – 41% момичета към 58.6% момчета при съотношение 43% момичета (437) към 57% момчета (580) в общата съвкупност.

Според дяловете на респондентите по езиков признак, изследваните 7 основни училища са практически обособени училища с ученици от 88% до 95% от етнически общности. Респондентите, в чиито семейства се говори основно български език, са разпределени главно в 4 смесени средни училища и гимназии – с проценти, вариращи от 29,3% в СУ „Трайко Симеонов“ (гр. Шумен) до 21,3% в ПГХТД (гр. Нови пазар). Предвид профила на училищата и на респондентите, социологическото проучване до голяма степен може да се смята за представително за смесените и обособените училища в област Шумен. То е във фиксирани териториални граници и не могат да се правят директни обобщения за национално ниво.

Място на анкетиране: Анкетирането е извършено от анкетьорите в училище в час на класа след съгласуване с директора и задължително в присъствието на учител. РУО Шумен е уведомено предварително за проучването. В някои класове анкетата е пускана втори път, за да се попълни от отсъствалите ученици.

Съответствие с етичните стандарти: При подготовката за проучването е осъществен външен Етичен преглед на методиката, който установява пълно съответствие с етичните стандарти на УНИЦЕФ при изследователска дейност, оценка, събиране и анализ на данни за спазване и защита на човешките и детските права. Анкетата е анонимна и доброволна и се попълва индивидуално от всеки респондент.

Изследователски хипотези: В контекста на набелязаните цели, с проучването се проверяват основни хипотези, базирани на други изследвания и експертни анализи:

Хипотеза 1: В отговорите на учениците от обособените училища се очаква, че категорично ще доминира желанието за завършено средно образование, заедно със значителен брой желаниа за завършено основно образование и доста по-ограничен брой желаниа за висше образование.

Хипотезата се основава на базовите данни за общото ниско ниво на образование сред ромската общност и причините за отпадане от образование, сред които ясно се посочва нежеланието за учене и липсата на мотивация за образование⁵, „неосъзнаването на образованието като

⁵ Причини за отпадане на децата от училище. Анализ на резултатите от социологическо проучване за УНИЦЕФ, (2006), Доклад, с. 17-18.

ценност и предпоставка за успешен старт в живота от учениците и от техните родители⁶. Такива твърдения пораждат очаквания учениците от обособените училища да бъдат въздържани в желанията си за висока степен на завършено образование. Изследването е предназначено да провери какви са желанията на подрастващите, които биха могли да станат основа за развиване на мотивация за учене, доколкото причините се коренят в липсата на интерес у децата, или в други фактори, към които трябва да се насочат интервенциите.

Хипотеза 2: *Желаната степен на завършено образование сред учениците от обособени етнически общности се очаква да бъде малко по-ниска при момчетата, отколкото при момчетата.*

Статистическите данни регистрират по-ниско образователно ниво на ромските жени; момчетата отпадат от училище на по-ранна възраст. България е „сред малкото страни в ЕС-27, в която делът на преждевременно напускащите образование е по-висок при момчетата, отколкото при момчетата“⁷. „Функционалната неграмотност се среща три пъти по-често при ромските жени, отколкото при мъжете в групата“⁸. Това не означава, че ромските момчета нямат желание да учат, но би могло да предположи равни или по-ниски от момчетата желаниа за завършена степен на образование. Същевременно, през последните години „подобно на макрообществото, броят на ромските момчета студенти е по-висок от този на младежите“⁹. Абсолютният им брой не е голям, но е индикация за промяна в образованието на ромските момчета. Въпросът е доколко в област Шумен образователните нагласи на момчетата следват тези нови тенденции.

Хипотеза 3: *Семейството и децата ще имат значителна тежест в представите на момчетата от изолираните етнически общности за бъдеща реализация.*

Хипотезата стъпва на социалните норми в затворените общности и възприетите традиционни роли на мъжа и жената. В тази среда момчетата са възпитавани да виждат своята реализация предимно в децата и дома и по-малко в образованието и професията.

Хипотеза 4: *Момчетата от изследваните общности в по-голяма степен са склонни на ранен брак, отколкото момчетата.*

Тази хипотеза също е свързана със социалните норми, включващи изискването за девственост – опазването на честта на момчето, което се посочва като една от основните причини за детските бракове. Брачната възраст при момчетата по правило е по-висока и в повечето случаи на детски брак съпругът е навършил пълнолетие.

Хипотеза 5: *Съществуват известни различия в нагласите за бъдещата реализация в образователната и професионалната сфера между децата от обособените етнически общности в сравнение с децата от мнозинството.*

6 ОП НОИР, Насоки за кандидатстване по процедура BG05M20P001-3.002 „Образователна интеграция на учениците от етническите малцинства и/или търсещи/получили международна закрила“.

7 Захариев, Б., Йорданов, И., Дечева, И. 2013. *Изгубено бъдеще? Изследване на феномените на необхващане в училище*. София: УНИЦЕФ, с. 30.

8 НСИРРБ, <http://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=726>

9 данни на Студентско общество за развитие на междуетническия диалог, цит. от Захова, С., Доклад, с. 11.

Тази хипотеза се отнася до различните условия, в които израстват децата. На основата на експертни наблюдения се предполага, че животът в изолирана общностна среда дава отражения върху нагласите и очакванията на децата за бъдещето.

Ключовите изследователски въпроси включват:

- Дали и доколко в нагласите на децата и юношите от уязвимите общности предпочитанията към модерността в семейните модели изместват социални норми от традиционното общество?
- Дали са верни индикациите от експертни наблюдения в общностите и училищата, че подрастващите в по-голяма степен са отворени към модерността в сравнение със своите семейства, и че решенията за детски брак и ранна бременност по-скоро са наложени от техните семейства и социалните норми в общностната среда?
- До каква степен и дали нагласите за брачна възраст и желан брой деца се влияят от обичайни практики в кварталите, където живеят и семейната среда?
- Какви са сходствата и различията в мечтите и желанията за бъдещето на връстниците от различни етнически групи?

Основната задача на изследването е да регистрира моментните нагласи на децата за бъдещето и тенденциите в социалните дистанции между ученици от различни общности, учещи в обособени и смесени училища. Липсват сходни национални или локални допитвания, с които да се съизмерят резултатите и да се потвърдят устойчиви тенденции.

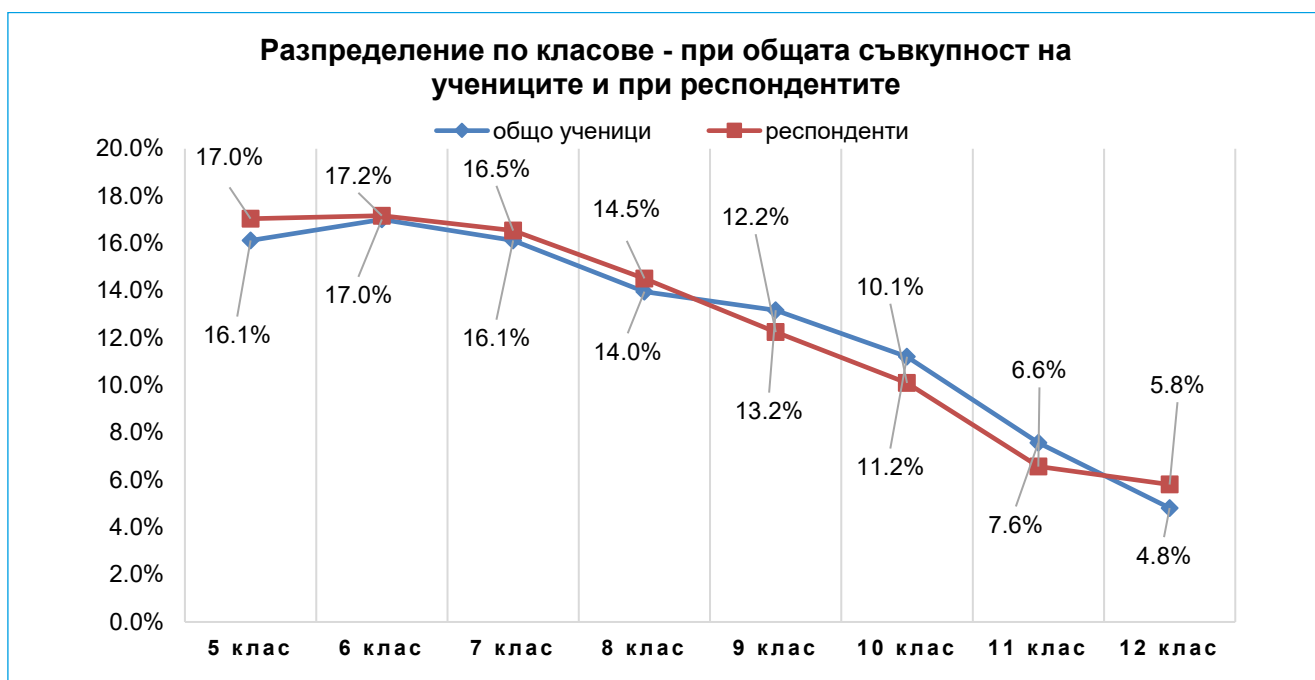

ПРОФИЛ НА РЕСПОНДЕНТИТЕ

2.1. Дял от общата съвкупност, разпределение по пол и възраст

По информация от анкетаторите, общият списъчен състав е 1017 ученици от 5-ти до 12-ти клас в 11-те училища¹⁰. Получени са достатъчен брой валидни анкети – 795, които представляват 78,2% от общия брой и 97,9% от 812 ученици, присъствали в учебните часове по време на анкетирането. Поради честите отсъствия обхватът на респондентите по училища е неравномерен – от 100% в 3 училища до 54,8% в едно от малките училища.

Графика 2¹¹: Сравнение по класове на профила на респондентите с общата съвкупност в училищата: разпределение по класове от общия брой – съответно от 795 респонденти (в % над кривата) и от 1017 ученици в общата съвкупност (под кривата)

Сравнението на дяловете по класове илюстрира относително по-ниския общ дял и брой на децата в среден курс, който вероятно отразява и реалната ситуация в обособените квартали, където част от подрастващите спират образованието си след 8-ми клас. Като цяло, данните показват минимални отклонения – най-много до 1% – в дяловете по класове на респондентите спрямо общия профил на училищата, така че по този показател анкетата може да бъде приета като представителна общо за анкетираните училища.

Възрастовите групи на респондентите в основни линии съответстват на съотношенията между класовете, в които учат учениците. По този показател няма възможност да се провери съответствието с профила на учениците в общата съвкупност, тъй като не разполагаме с изходни данни за възрастта на децата в изследваните училища. По-нататък, за да не се „разпръсват“ данните по възраст, при анализа на резултатите се ползват възрастовите групи, показани в **таблица 2**.

¹⁰ Учениците от 12-ти клас в ПГХТД, Нови пазар не са анкетирани по настояване на директора и ангажираност с изпити и поради това не са включени в общия брой ученици.

¹¹ Номерацията на графиките и таблиците в Краткия доклад следва номерацията в Подробния доклад с цел улесняване на справки и сравнения с подробните данни от проучването.

Таблица 2: Възрастови групи		брой	процент
На колко години си?	До 12 навършени години	168	21.2%
	13 -14 навършени години	275	34.7%
	15 -16 навършени години	200	25.2%
	Над 17 навършени години	142	17.9%
	Без отговор	8	1.0%
Общо		793	100%

Подробният преглед на данните в кой клас учат респондентите и навършените им години показва, че между 8 и 12% от учениците са в по-висока възрастова група от обичайната за класа, в който учат. Вероятно това са уязвими деца, които по-късно са тръгнали на училище, повтаряли са клас, пропуснали са учебни години поради различни причини.

Разпределението на респондентите по пол показва големи диспропорции в броя на анкетираните момчета и момичета. Значително по-ниският дял на анкетираните момичета – 41% момичета (325) към 58.6% момчета (465) – е очакван, поради общото съотношение между момичетата и момчетата по списъчен състав в училищата – 43% момичета (437) към 57% момчета (580). Данните показват сравнително малко общо занижение на участието на момичетата в анкетата – с 2% спрямо техния дял от общия брой, което допълнително увеличава дисбаланса между респондентите момчета и момичета до разлика от 17,6% (при разлика от 14,0% по списък) в полза на момчетата.

Таблица 4: Разпределение на респондентите по пол и възрастови групи

		момче		момиче		ОБЩО	
		брой	процент	брой	процент	брой	процент
На колко години си?	без отговор	5	62,5	2	25,0	8	100
	До 12 навършени години	84	50,0	84	50,0	168	100
	13-14 навършени години	148	53,8	126	45,8	275	100
	15-16 навършени години	135	67,5	64	32,0	200	100
	Над 17 навършени години	93	65,5	49	34,5	142	100
ОБЩО		465	58,6	325	41,0	793	100

Таблица 4 показва, че броят и дялът на момичетата спада рязко и устойчиво с повишаването на възрастовата група: до 14 навършени години съотношението между момичетата и момчетата варира около 50%, но от 15 години нагоре момичетата намаляват до една трета от респондентите в съответната възрастова група. По-ниският дял на анкетираните момичета и доминирането на момчетата следва реалните съотношения между учениците по списък, но вероятно косвено отразява тенденциите към по-ранно отпадане на момичетата от образованието в затворените етнически общности. Възможната хипотеза, че момичетата по-често от момчетата учат в училища извън квартала, не се потвърждава от други данни и експертни наблюдения.

2.2. Семейна среда и индикации за етническа принадлежност

Семействата на анкетираните ученици

По етични съображения на децата са задавани само информативни въпроси, изискващи споделяне на „неутрална“ фактология без оценка на тяхната семейна среда. От съществено значение за анализа на нагласите е структурата на семейството, броят на децата в него, делът на многодетните семейства (идентифициран чрез въпроса „Колко братя и сестри имаш?“), от които идват респондентите.

Графика 6 показва, че най-много са респондентите с по един брат/сестра, както и с по двама братя/сестри, което означава двудетни и тридетни семейства, тъй като респондентите не включват себе си в посочения брой деца. Делът на респондентите – единствено дете в семейството (8,2%) е многократно по-нисък от средния за страната (59,1%) по данни на Евростат за 2015 г.¹² за съотношенията според броя на децата между домакинствата с деца в България. Съответно делът на респондентите от семейства с две и повече деца надвишават средните проценти за страната: двудетните домакинства са 33,9% при 42,3% сред респондентите; с три деца – 4,9% при 26,4% сред респондентите; домакинствата с четири и повече деца – 2% при 19,9% сред респондентите.

Графика 6: Разпределение според броя на братята и сестрите на респондентите

Като цяло обаче може да се обобщи, че делът на респондентите от многодетни семейства в пъти надвишава средните показатели за страната. Сумарно семействата с едно и с две деца в България са 93% от общия брой на домакинствата с деца, а сред анкетираните ученици техният дял е малко повече от половината (50,5%). Многодетните семейства с 3 и повече деца в България са общо 6,9% от семействата с деца, а сред анкетираните ученици този дял е над шест пъти по-висок – 46,3% от респондентите са заявявали, че са от семейства, в които са родени три, четири и повече деца.

¹² Eurostat, 2016. http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_lvph05&lang=en

Индикации за етническа принадлежност по езиков признак – говорим език в семействата на респондентите

Тъй като задаването на въпроси за етнически произход към деца е чувствителна тема, в проучването са потърсени индикации за етнокултурния профил на респондентите по езиков признак – според езика/езиците, които се говорят в семейството на учениците, като въпросникът позволява повече от един отговор.

Анкетата се провежда сред ученици от общности, за които изследователският екип разполага със значителна предварителна информация от работата на терен от трите СКЦ в област Шумен. Учениците в тези училища идват предимно от нехомогенни обособени етнически общности с исторически индикации за ромски произход, независимо от тяхната разнородна съвременна самоидентификация, в които се говори турски или ромски език, (както и специфичният диалект на рударите в с. Златар). В област Шумен доминират турско-говорещите групи хорахане рома – миллет, турски цигани и други, а ромско-говорещите групи за значително по-малко¹³. В България има ромски групи, които не говорят ромски, но те не са разпространени в област Шумен. Затова тук посочването на български като говорим език в семейството индикира за принадлежност или към мнозинството, или към интегрирани семейства, но не и за българо-езична ромска група. Семействата, в които се говори само на турски език или на турски и български език, включват и етнически турци, които са значителен процент от населението на областта. Но според наблюденията на СКЦ от мобилната работа на терен, етническите турци са малко в обхванатите махали и в конкретните изследвани училища (около 10-15% от учениците), поради което може да се допусне, че техният брой не се отразява съществено върху резултатите.

При анализа и изводите задължително имаме предвид условността на разпределението по езиков признак, което не винаги отразява точно етническата принадлежност на семействата. Този подход е най-лесно приложим при анкетиране на деца. Поради посочените по-горе съображения считаме, че езиковият принцип е приложим за целите на настоящото местно изследване, а в конкретната ситуация на обхванатите училища в областта разпределението по езиков признак дава относително обективна обобщена представа за етнокултурния профил на респондентите.

В отговорите на въпроса „На какви езици се говори в твоето семейство?“ дяловете от всички семейства, в които съответният език е посочен като говорим показват, че категорично доминира турският език (71,2% – 565 отговора), следван от българския (48,8% – 388 отговора) и ромския език (19,2% – 153 отговора). (Сборът на процентите надхвърля 100%, тъй като респондентите са посочили повече от 1 отговор.)

По-точна картина представят данните за комбинациите от езици, говорими в семействата на учениците, по които респондентите се разпределят в отделни групи според основния говорим език (и тук сборът на процентите е равен на 100).

¹³ За профила на ромските общности в обл. Шумен вж. по-подробно С. Захова, „Социални норми в ромските общности, които възпрепятстват достъпа на момичета до образование и особено до средно образование“, Доклад, 2014, с. 9, 66-71.

Таблица 7: Разпределение според основния говорим език в семейството

Групиране на комбинациите от езиците, посочени в отговорите на респондентите		Основен говорим език в семейството	Брой	%
На какви езици се говори в твоето семейство?	Само турски език (315 – 39,6%) + турски и български език (178 – 22,4%)	Турски език	493	62.0%
	Само български език (126 – 15,8%) + други езици, различни от ромски и турски (12–1,6%)	Български език	138	17.4%
	Само ромски език (55 – 6,9%) + ромски и български език (31 – 3,9%)	Ромски език	86	10.8%
	Турски, ромски и български език (41 – 5,2%) + турски и ромски език (26 – 3,3%)	Турски и ромски език	67	8.4%
	Други езици, без отговор	Друго	11	1.4%
	Общо		795	100%

Както се вижда, езиковите индикации за етническа принадлежност показват съотношения, които съществено се различават от етническия състав на населението в област Шумен като цяло, където по данни на НСИ от Преброяването (2011) 59,2% се самоидентифицират като българи, 30,3% – като турци, 8,2% като роми.

Относително малкият дял на респондентите с говорим основен български език в семейството (17,4%, брой – 138 от 795) е напълно обясним при избора на тези обособени и смесени училища за анкетирането. Възможно е част от тези семейства да са от малцинствен произход, в които говоренето на български език е съзнателен избор на родителите с цел да улесни адаптацията и образованието на техните деца. Комбинациите от езици показват, че в семействата на 32,9% от респондентите наред с майчиния език се говори и официалният български език. Нужно е още веднъж да се направи уговорката, че в изследваните обособени и смесени училища „българско-езичните“ семейства не се анализират като „представител на мнозинството“, а като една от общностите за изследване на нагласите сред учениците. Групата, в която ромският и турският език са посочени едновременно като говорим език в семейството вероятно обхваща семейни общности със смесен произход – от различни подгрупи, главно между миллет и роми.

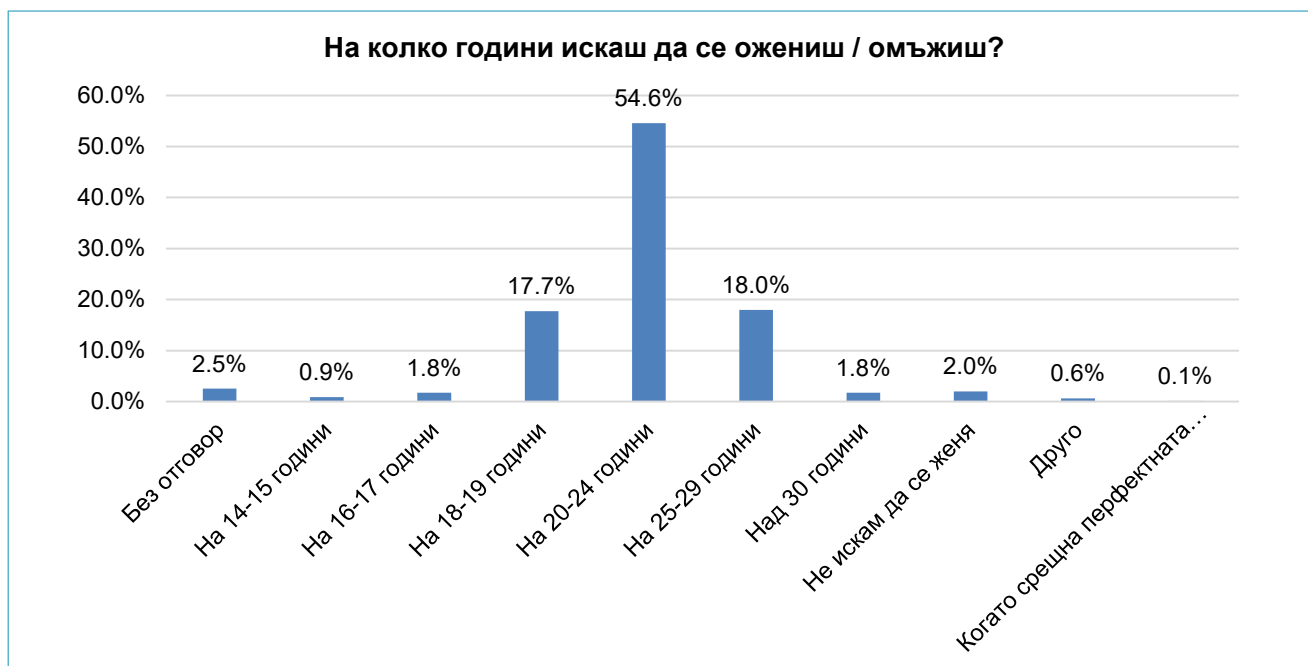
НАГЛАСИ КЪМ СЕМЕЙНИТЕ МОДЕЛИ

С анкетата са изследвани няколко ключови елемента от представите за предпочитания семеен модел, а именно предпочитана възраст за създаване на семейство, желан брой деца, нагласите към автономност/самостоятелност на младото семейство спрямо семейната общност и възможностите за излизане от затворената общностна среда.

3.1. Предпочитана възраст за създаване на семейство

По отношение на детските бракове/съжителства, които са във фокуса на изследването, са регистрирани определено ниски дялове в желанието за брачна възраст под 18 години.

Графика 9: На колко години искаш да се ожениш/омъжиш?

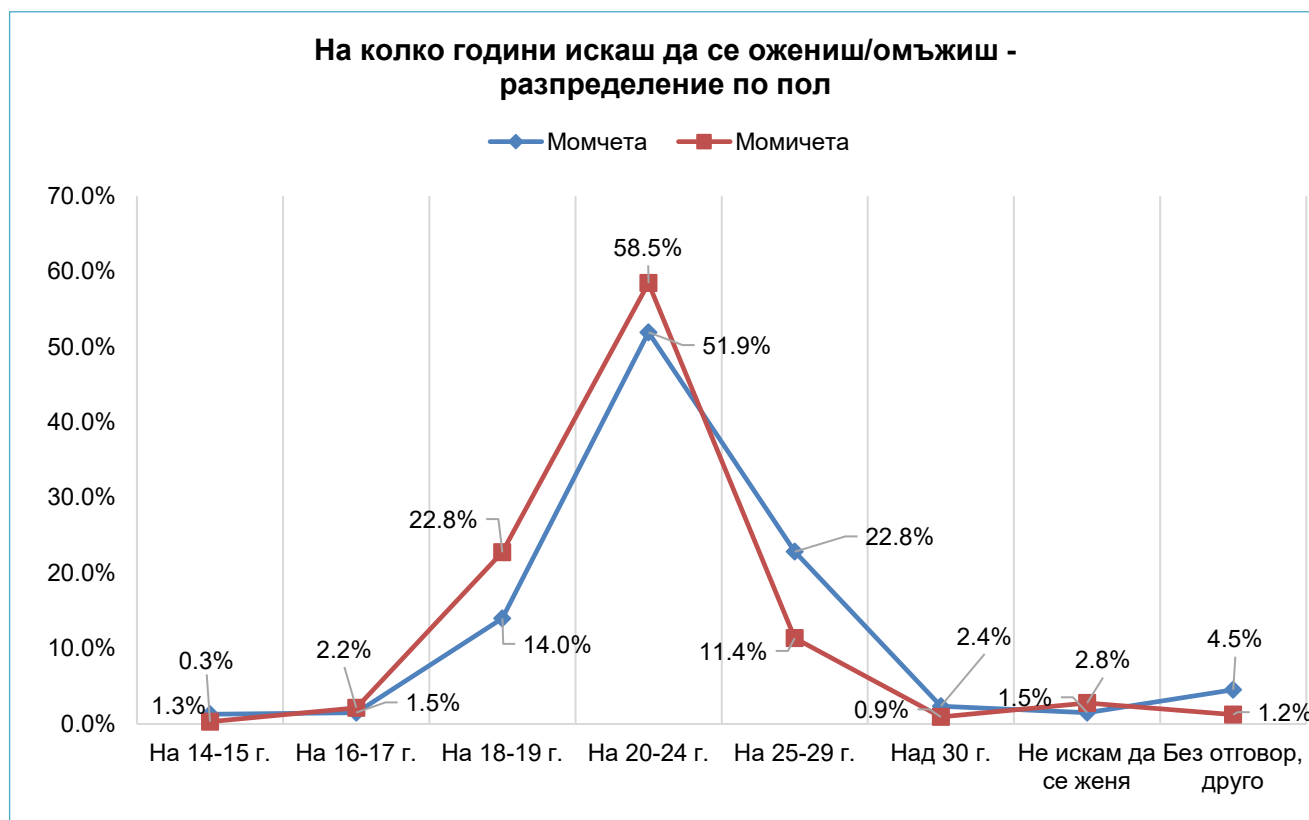

Данните за нагласите на респондентите за предпочитана брачна възраст показват, че повече от половината 54,6% (434) споделят предпочитание към брачна възраст на 20-24 години. 18% (143) са с нагласа за създаване на семейство на възраст от 25-29 години, малка група от 1,8% (14) посочват възрастта над 30 години. Следващата група отговори 17,7% от запитаните (141) посочват предпочитана брачна възраст от 18-19 години, тоест също след навършено пълнолетие.

Споделените нагласи за детски брак преди навършване на пълнолетие са общо 2,7%: 0,9% за съжителство „на 14-15 години“ (7 отговора) и 1,8% (14 отговора) „на 16-17 години“ или общо 21 респондента – малка група от гледна точка на статистиката, но съществена от гледна точка на уязвимостта и рисковете от социално изключване. На практика „рисковата зона“ в нагласите за брачна възраст обхваща и тези 17,7%, които споделят предпочитания към 18-19 навършени години, които всъщност влизат в ученическата възраст за завършване на средно образование.

Нагласи според пол и възраст на респондентите

Графика 10: Разпределение на нагласите за брачна възраст по пол

Предпочитанията на момичетата към брачни възрасти на 18-19 години и на 20-24 години видимо изпреварват дяловете при момчетата, а след това спадат значително по-ниско от момчетата при следващите по-високи брачни възрасти. Малкият брой отговори за детски брак не позволява да се обобщава, но според данните, момичетата като че ли са по-малко склонни на детски брак на 14-15 години – 0,3% към 1,3% при момчетата, но същевременно малко повече от момичетата споделят, че приемат идеята за брак на възраст 16-17 години – 2,2% към 1,5% при момчетата.

Данните показват определено предпочитание при момичетата към по-ранна възраст за брак, а в по-високите възрастови диапазони за брак съотношенията се променят към по-високи дялове на момчетата. Тези разлики съответстват на обичайната практика съпругата да е по-млада от съпруга, която е общоприета и в обособените етнически общности, както се потвърждава и от мненията на респондентите за обичайната брачна възраст за мъжете и жените в техните квартали. Тези мнения, заедно с други аргументи потвърждават също, че детският брак по правило засяга преди всичко момичетата, които не са навършили пълнолетие за разлика от своите съпрузи.

Факторът възраст се проявява чрез покачване на желаната възраст за брак с увеличаването на възрастта на респондентите.

Тенденции в нагласите според индикациите за етническа принадлежност

Разпределенията на предпочитанията за брачна възраст според говоримите езици в семействата на респондентите дават ориентация за отражението на етническия произход върху нагласите на учениците за създаване на семейство.

Таблица 9: Разпределения на предпочитанията за брачна възраст вътре във всяка отделна група, обособена по основен език, говорим в семейството

На колко години искаш да се ожениш / омъжиш?	Основен говорим език в семейството				Общо от всички респонденти	
	Български език	Турски и ромски език	Ромски език	Турски език	брой	Процент (по колони)
На 14-15 години		6.00%		0.40%	7	0.9%
На 16-17 години	1.40%		1.20%	2.20%	14	1.8%
На 18-19 години	7.90%	16.40%	36.00%	17.60%	141	17.7%
На 20-24 години	48.90%	64.20%	51.20%	55.40%	434	54.6%
На 25-29 години	27.30%	9.00%	7.00%	18.70%	143	18.0%
Над 30 години	4.30%		2.30%	1.20%	14	1.8%
Не искам да се женя/ омъжвам	2.30%	3.00%	2.30%	1.80%	16	2.0%
без отговор, друго	7.90%	1.40%		2.70%	26	3.2%
Общо – % по говорими езици	100.00%	100.00%	100.00%	100.00%		100.0%
Брой отговори	138	67	86	493	795	

Както се вижда, във всички „езикови“ групи респондентите определено предпочитат брачна възраст на 20-24 години. Следващата по предпочитания брачна възраст за респондентите с основен говорим български език е 25-29 години, за разлика от групите с основен говорим ромски език и с турски и ромски език, които предпочитат брачна възраст на 18-19 години. В групата на говорим турски език са изразени равни предпочитания към брачна възраст на 25-29 години и на 18-19 години. Малък дял във всяка от четирите групи са отбелязали отговора „Не искам да се женя / омъжвам“.

Малкият дял отговори с изказани предпочитания към брак под 18 години в никакъв случай не предполага обобщени изводи за нагласите в различните етнически общности. Изследването регистрира нагласите само на подрастващите, които са в училище, но при обхващане на техни връстници в същите общности от маргинализирани семейства и вече отпаднали от училище, някои от които вече са създали семейства, неизбежно може да се очаква да нарастнат предпочитанията към съжителства в детска възраст.

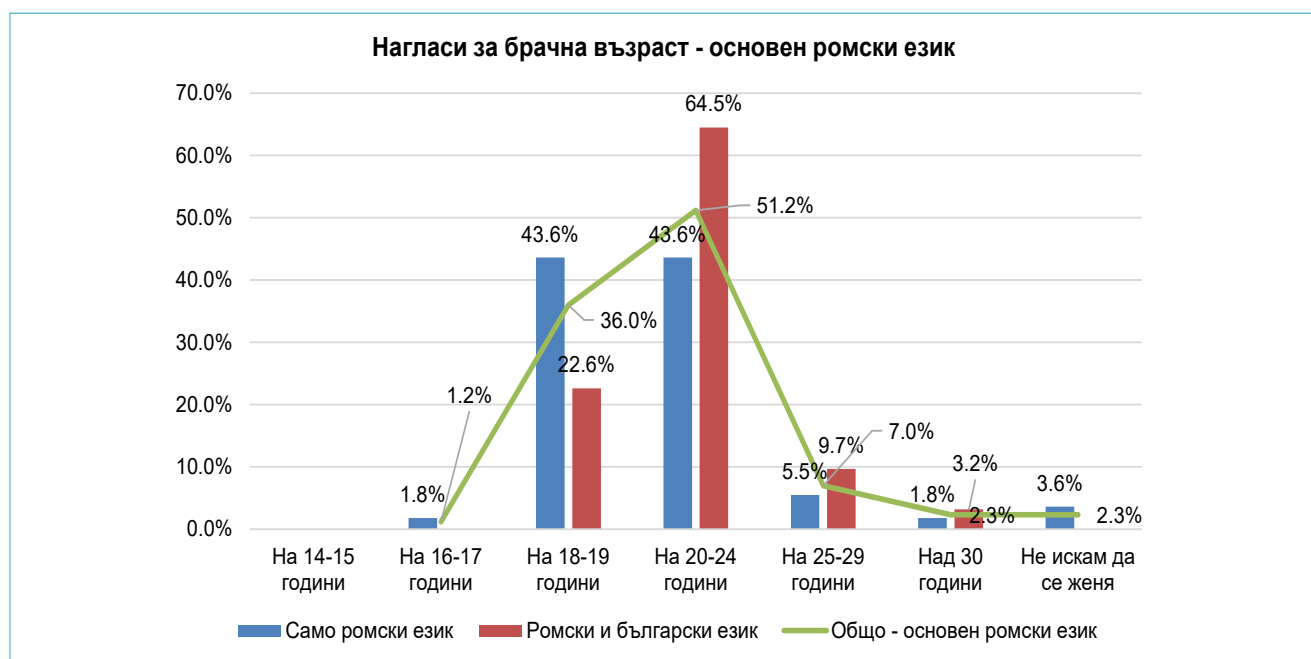
Този индикатор като цяло потвърждава общата тенденция към намаляване на детските бракове/ съжителства сред ромската общност и другите етнически общности в сходна ситуация, както и към постепенното повишаване на брачната възраст в нагласите и практиките на обособени етнически общности в област Шумен, независимо дали са с ромска или турска самоидентификация.

Освен това, резултатите от изследването навеждат към хипотезата, че нагласите към брак в детска възраст намаляват по-бързо при децата, отколкото сред следващите поколения на техните родители и баби.

Направеният корелационен анализ на резултатите от анкетата не е определил категоричен водещ фактор, от който най-вече зависят нагласите на респондентите. Резултатите обаче показват, че в обособените етнически общности съществен фактор се оказва **изолацията и социалната изключеност**, нагласите към интегрираност на семейството или склонност към автосегрегация спрямо макрообществото.

Косвена информация е регистрирана от индикатора за ползване на български език в семействата на децата от етническите общности. Сравнението между нагласите на учениците от семейства, в които се говори само майчин език, различен от българския, и семейства, в които освен на майчиния език се говори и български език, показва значителни разлики в предпочитаната брачна възраст, които се регистрират категорично и в трите групи на респонденти от етнически общности, групирани според основния език, на който се говори в семейството. Като илюстрация е приведена графика 14 за групата с основен ромски език, но разликите са също толкова категорични и в другите две групи.

Графика 14: Нагласи на ученици от семейства с основен говорим ромски език

Във всички групи се вижда, че учениците, в чиито семейства освен майчин език се говори и на български език, изказват предпочитания към по-висока брачна възраст. В нагласите за брачна възраст на 18-19 и на 20-24 години разликите достигат 20 процентни пункта между учениците с основен ромски език и с основен ромски и турски език, които обаче говорят и на български език в семействата си. По-малки са разликите при учениците с основен турски език – около 10 процентни пункта.

Данните потвърждават, че нагласите за интеграция в макрообществото оказват влияние върху предпочитанията на децата за брачна възраст: и трите графики категорично регистрират избора на по-висока брачна възраст в семействата, в които наред с майчиния език родителите са направили избора да се говори и на официалния български език.

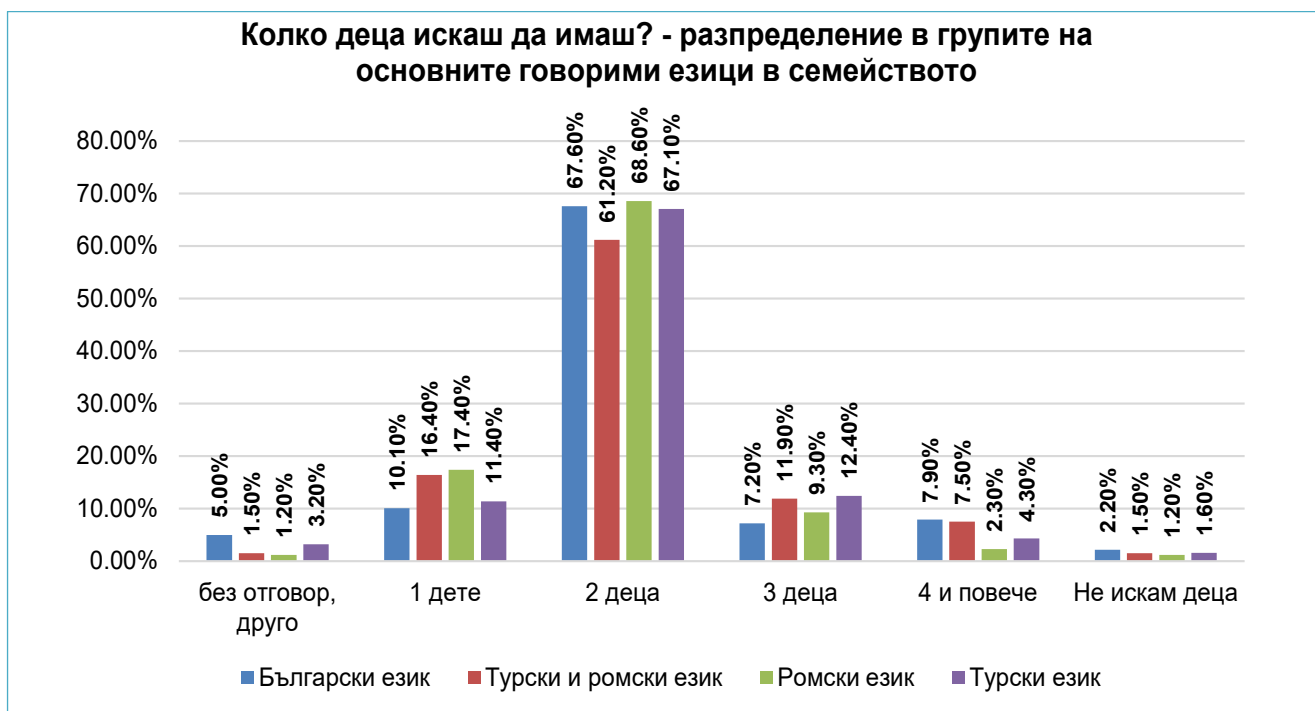
3.2. Желан брой деца

„Колко деца искаш да имаш?“ е вторият въпрос за регистриране на представите на учениците за желаното семейство в бъдеще. Въпросът е изключително важен, предвид фокуса на изследването към етнически общности, за които обществените нагласи са натоварени с предразсъдъци, страховете поради заблудата за високата раждаемост във всяко ромско семейство, обвинения в безотговорност към ромските родители.

Резултатите показват, че респондентите като цяло се дистанцират категорично от многодетния модел на семейство. В данните категорично доминира представата за двудетния модел на желаното семейство – заявен при 66,7% от респондентите (530 отговора) и следван от желанието за едно дете 12,6% (100 отговора), които взети заедно плътно доближават 80% от анкетираните. Желание за три деца е споделено от 11.1% от запитаните (88 отговора), което е над два пъти по-ниско от дела на семействата с 3 деца, от които идват респондентите (26.4% от тях са посочили, че имат двама братя или сестри). Желание за четири и повече деца е заявено само от 4.9% (39 отговора), а близо 20% от респондентите заявяват, че са от семейства, в които са родени 4 и повече деца.

В разпределението при момчетата и при момичетата на отговорите за желания брой деца в бъдещото семейство като цяло не се наблюдават драстични различия в нагласите по пол – желанието за 2 деца са потвърдени от 70,35% от момичетата и 68% от момчетата. Очертава се макар и слаба тенденция момчетата да искат повече деца в бъдещото си семейство, а момичетата да са по-малко склонни да раждат много деца. При момичетата желанието за 1 дете (15,46%) са с 4 пункта повече от отговорите в групата на момчетата (11,33%). Тази разлика намалява до 2.3% при отговорите за 2 деца. Съответно, в „зоната на многодетните семейства“ – разликата при отговорите за желани 3 деца на момичетата (10,09%) е 2% по-малко от момчетата (12,22%) и 4,5% – за 4 и повече деца.

Графика 18: Предпочитания за желан брой деца в четирите групи на основните говорими езици в семейството

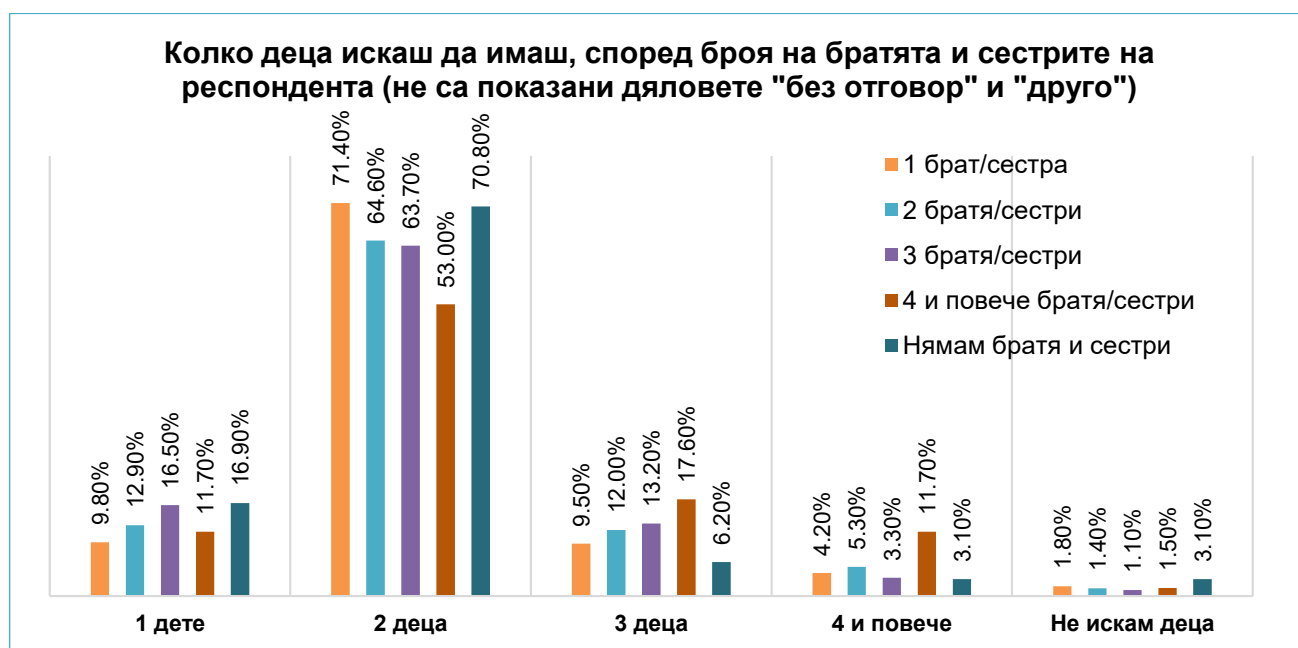
Сравнението на отговорите за желан брой деца по индикации за етнически произход на респондентите (основен говорим език в семейството) показва относително близки резултати меж-

ду четирите групи. В противовес на тиражирани предразсъдъци към ромите е особено важно наблюдението, че не се очертават съществени разлики в споделените нагласи за желан брой деца между респондентите с основен български език, говорим в семейството и респондентите от етническите малцинства. Делът на предпочитанията към едно дете е най-нисък в групата на респондентите с основен български говорим език и най-висок в групата на респондентите с основен ромски говорим език в семейството, а тъкмо обратното съотношение се наблюдава при изказаните предпочитания към четири и повече деца.

Доколко ползването на български наред с майчиния език в семейства от етническите общности се отразява на нагласите на учениците за желан брой деца? Според проверката тук не се регистрират съществени разлики, с изключение на групата с основен ромски говорим език, където при респондентите от семейства, в които се говори на ромски и на български език, се увеличават предпочитанията за двудетния модел (с около 9% плюс) и намаляват предпочитанията за тридетния семеен модел (с около 4% минус). За разлика от предпочитанията към брачната възраст, изглежда нагласите към интегрираност и ползване на български език в семейната среда на етническите общности оказват по-слабо влияние по отношение на желания брой деца в семейството. Вероятно, регистрираната промяна към намаляване на желаните брой деца се влияе от по-широк кръг фактори в затворените етнически общности.

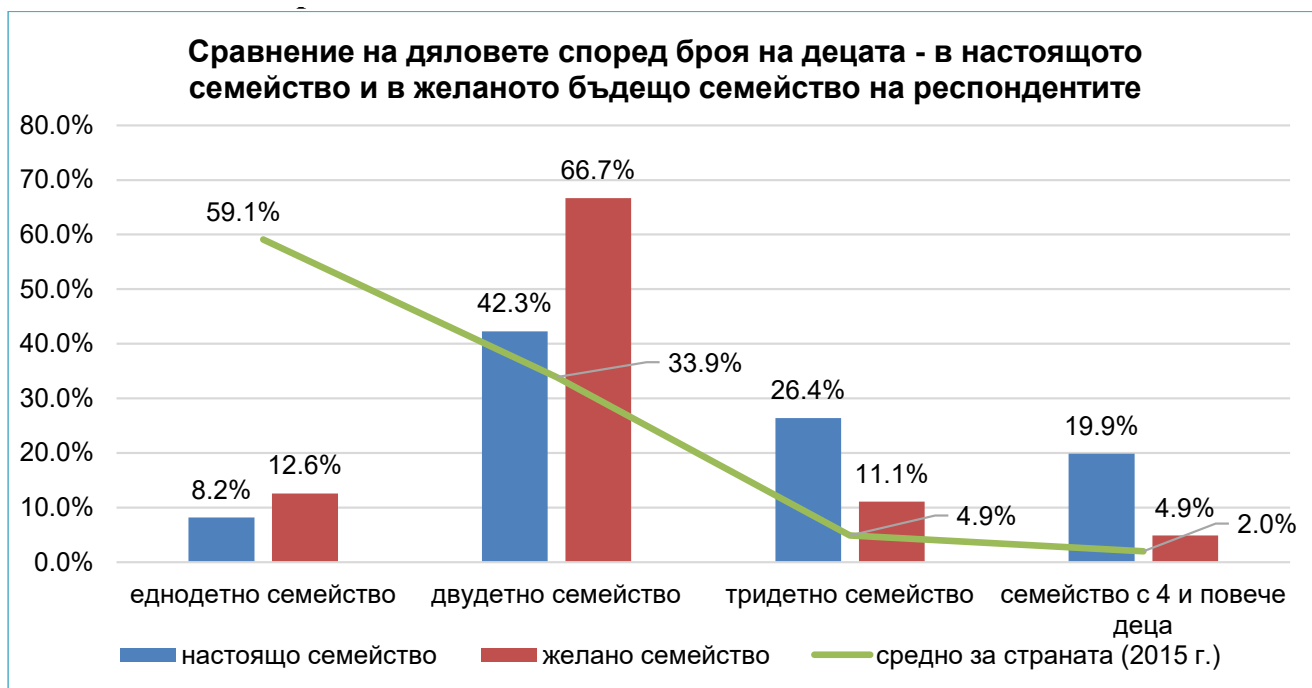
Влиянието на **структурата на семейството на респондентите** върху желаните брой деца се очертава при кросиране с данните за броя на техните братя/сестри.

Графика 22: Разпределение на предпочитанията за желан брой деца в групите според броя на братята и сестрите на респондентите

Тук категорично доминират нагласите към промяна. В отделните „категории“ само между 5 и 15% от респондентите заявяват склонност да повторят модела на родителите си в своето бъдещо семейство. Например, само 12% от респондентите от тридетни семейства (заявили двама братя/сестри) заявяват, че искат три деца. Изключение са двудетните семейства, където нагласата за повтаряне на модела е 71,4%.

Графика 23: Сравнение на семейните модели според броя на децата в настоящото и в бъдещото семейство на респондентите

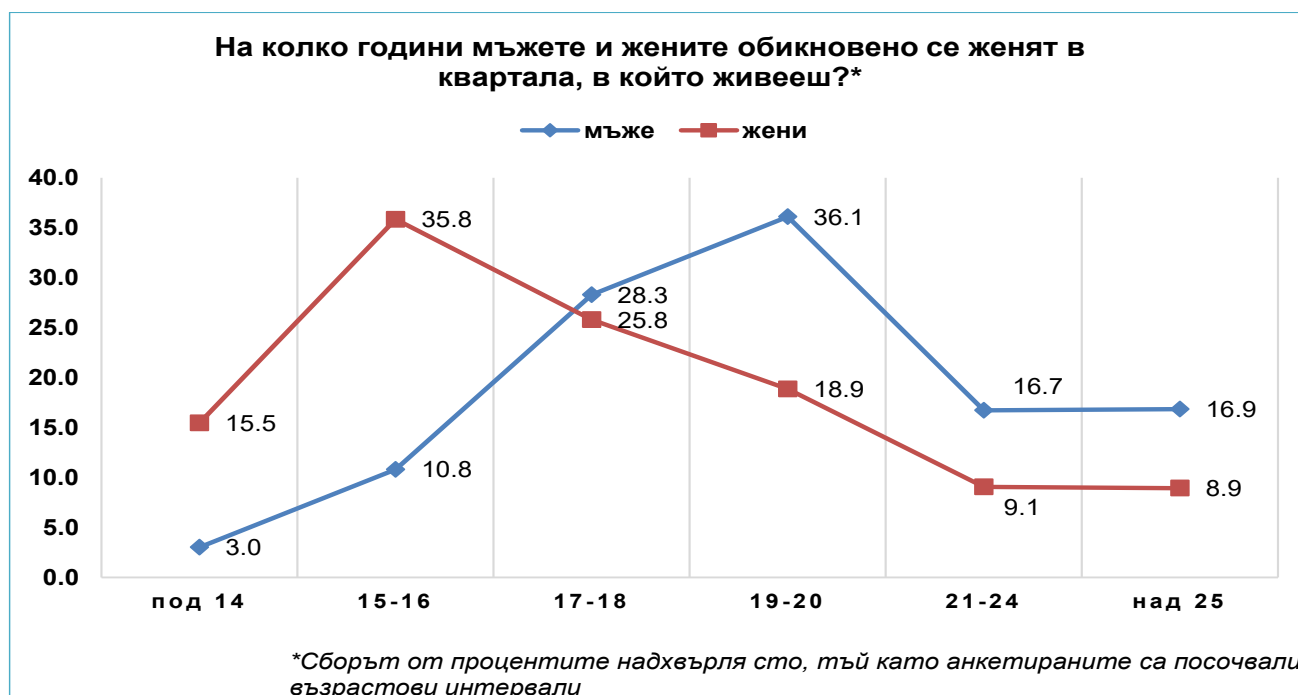

Тенденциите към модернизация на семейния модел и намаляване на желания брой деца се илюстрират много категорично от сравнението в Графика 23 на сумарните данни за структурата на настоящите семейства и проектираната в нагласите на респондентите структура на техните желани бъдещи семейства. Ясно очертана е тенденцията в нагласите на децата към отстъпление от по-многодетния семеен модел на техните родители с рязкото намаляване на предпочитанията за три и повече деца в бъдещото им семейство. Получените резултати потвърждават допълнително нарастващата дистанция между нагласите на подрастващите от етническите общности от познатите им модели на многодетно семейство и доближаването до доминиращите модели в макрообществото. Тези тенденции косвено потвърждават процесите на модернизация на семейните практики в обособените етнически общности.

3.3. Влияние на общностната среда

Важен фактор за формиране на доминиращите представи за семейните модели и детските бракове са социалната среда и социалните норми в общността, засечени през призмата на личните наблюдения/опит на респондентите чрез въпросите „На колко години обикновено се женят в квартала, в който живееш?“ и „Познаваш ли момичета / момчета на твоята възраст, които вече са омъжени/женени?“

Графика 25: Обичайна възраст на брак – за мъжете и за жените – в квартала, в който живеят респондентите

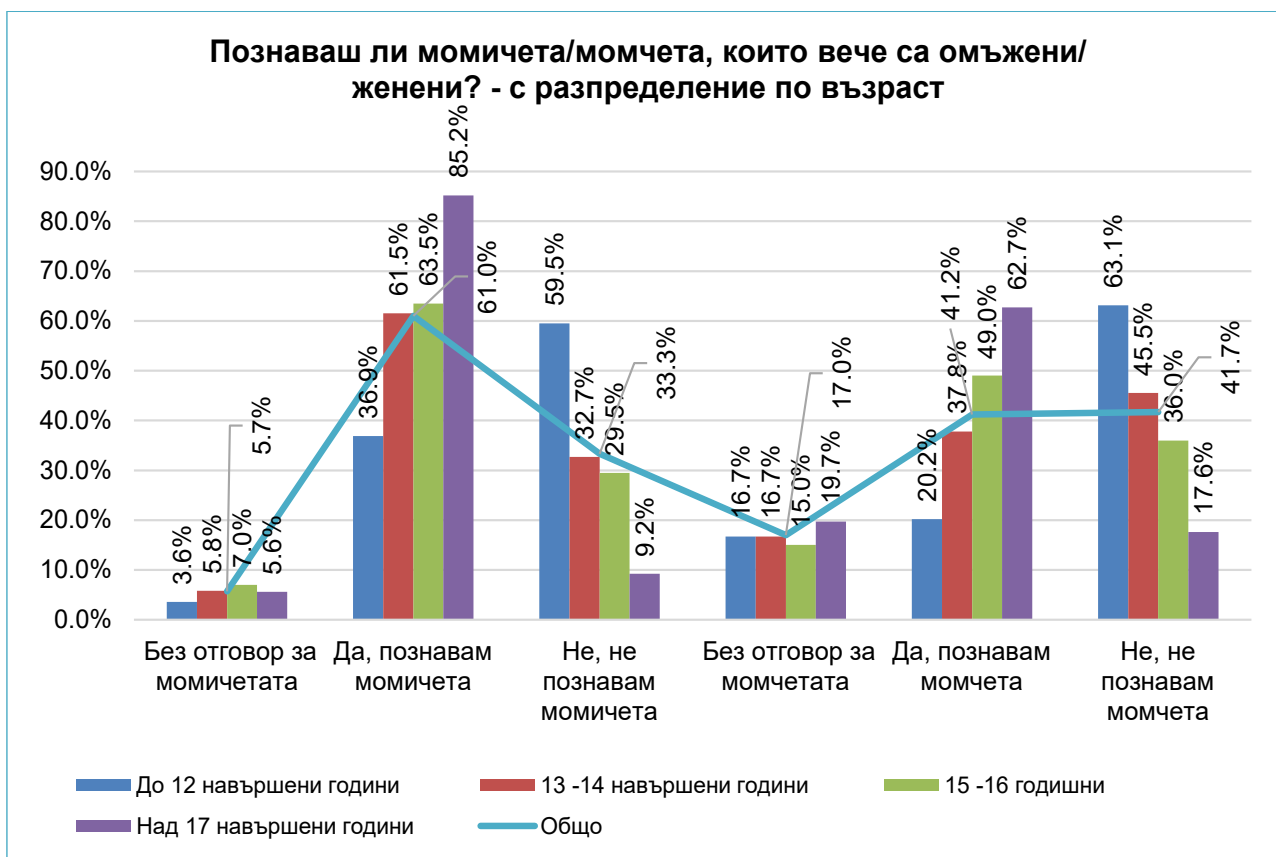

Тази графика показва каква, според респондента, е обичайната възраст за женитба – за мъжете и за жените в квартала, където живеят. Най-ниските възрастови граници – под 14 годишна възраст са споменати рядко за мъжете (3%) и пет пъти по-често за жените – от 15,5% от респондентите. Детският брак на 15-16 години е най-често посочваната брачна възраст за жените – 35,8% (при 10,8% за мъжете), след което процентите плавно намаляват, докато за мъжете регистрираният „пик“ от 36,1% е за женитба на възраст от 19-20 години, която е посочена като обичайна за жените от 18,9% от респондентите. При брачната възраст от 17-18 години процентите за жените и мъжете се доближават с превес от 2,5% при мъжете. Също така, графика 25 потвърждава наблюдението, че обичайната брачна възраст за момчетата/мъжете е по-висока от тази за момичетата/жените.

Вътре в групите по езиков признак няма единно мнение за обичайната брачна възраст в кварталите. Навсякъде присъстват всички възрастови граници, както за мъжете, така и за жените, с изключение на респондентите с основен турски и ромски език, които са изключили изобщо възрастта над 21 години като обичайна за брак при жените. В групата с основен говорим български език доминира по-висока брачна възраст над 19 години, но не е изключение посочването на детски бракове в кварталите, в които живеят.

Влиянието на общностната среда се оценява и чрез личния опит, семейните и приятелски кръгове на респондентите в тяхната общност. Данните показват значителен дял на децата, които познават лично свои женени връстници: 61,1% от респондентите познават омъжени момичета, а 41,4% от тях познават женени момчета на тяхната възраст.

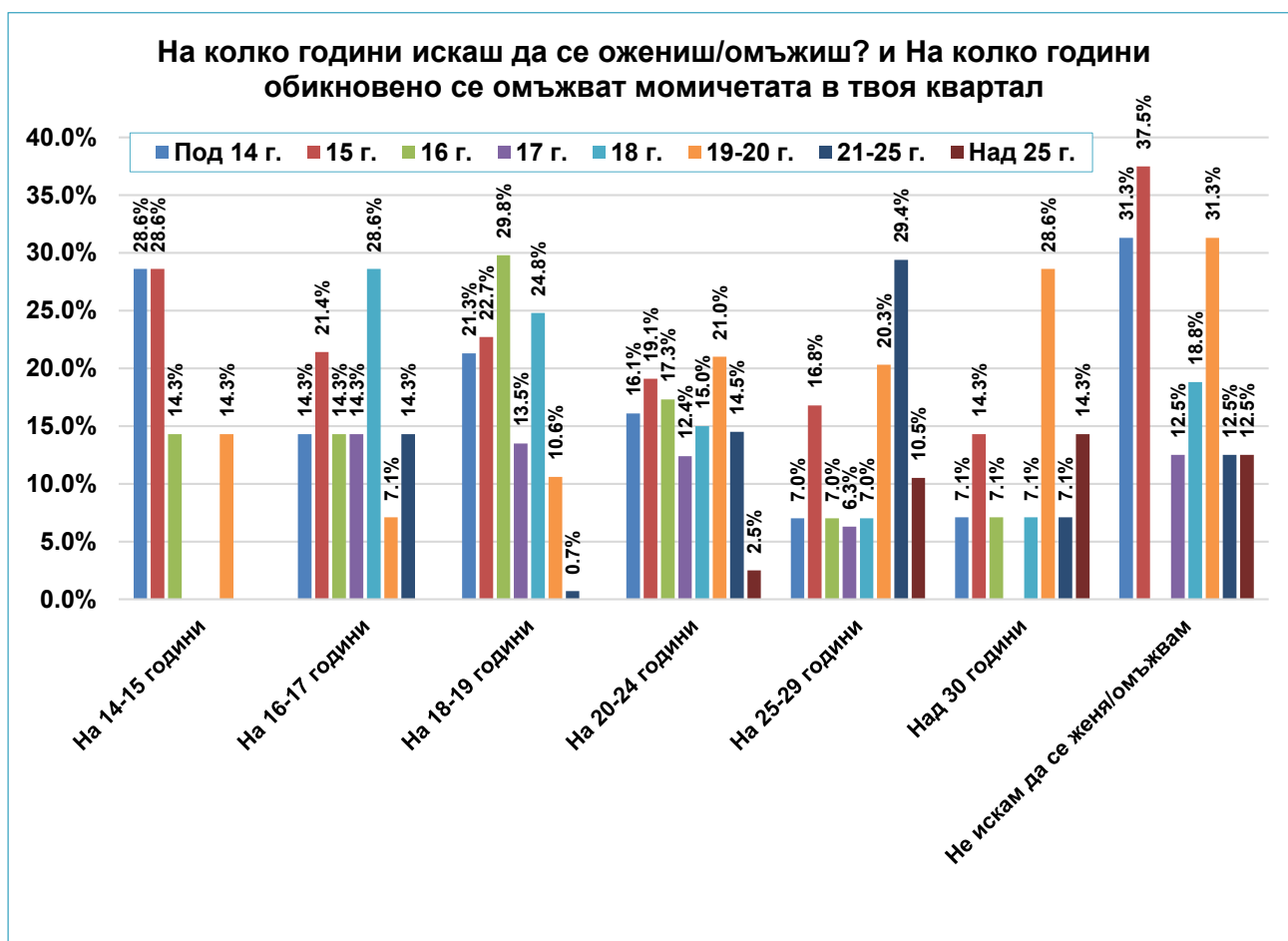
Графика 29: Познаваш ли момичета/момчета на твоята възраст, които вече са омъжени/женени с разпределение по възраст на респондентите

Дезагрегираните данни по възраст дават ориентири, каква е „твоята възраст“, към която респондентите причисляват своите вече женени връстници от техния квартал. Твърде вероятно е респондентите да визират значително по-широк възрастов диапазон около и над „своята възраст“, а със сигурност в голяма част от отговорите се визират общи познати, които вече са женени. Броят на тези 62 респонденти (36,9%) на възраст до 12 навършени години, които твърдят, че познават вече омъжени момичета, не означава 62 отделни случая на детски брак „на тяхната възраст“. Детските бракове около 12 годишна възраст са изключение в област Шумен.

Сравнението на данните от анкетата показва **определена тенденция към нарастване на предпочитаната възраст за брак спрямо обичайната за квартала, в който живеят анкетираните**. Графика 29а дава още едно потвърждение за отдалечаването на избраната брачна възраст на респондентите от тяхната представа за обичайната брачна възраст в техния квартал.

Графика 29а: Нагласи за брачна възраст с дялове според представите за обичайната възраст, на която се омъжват момичетата от квартала на респондентите

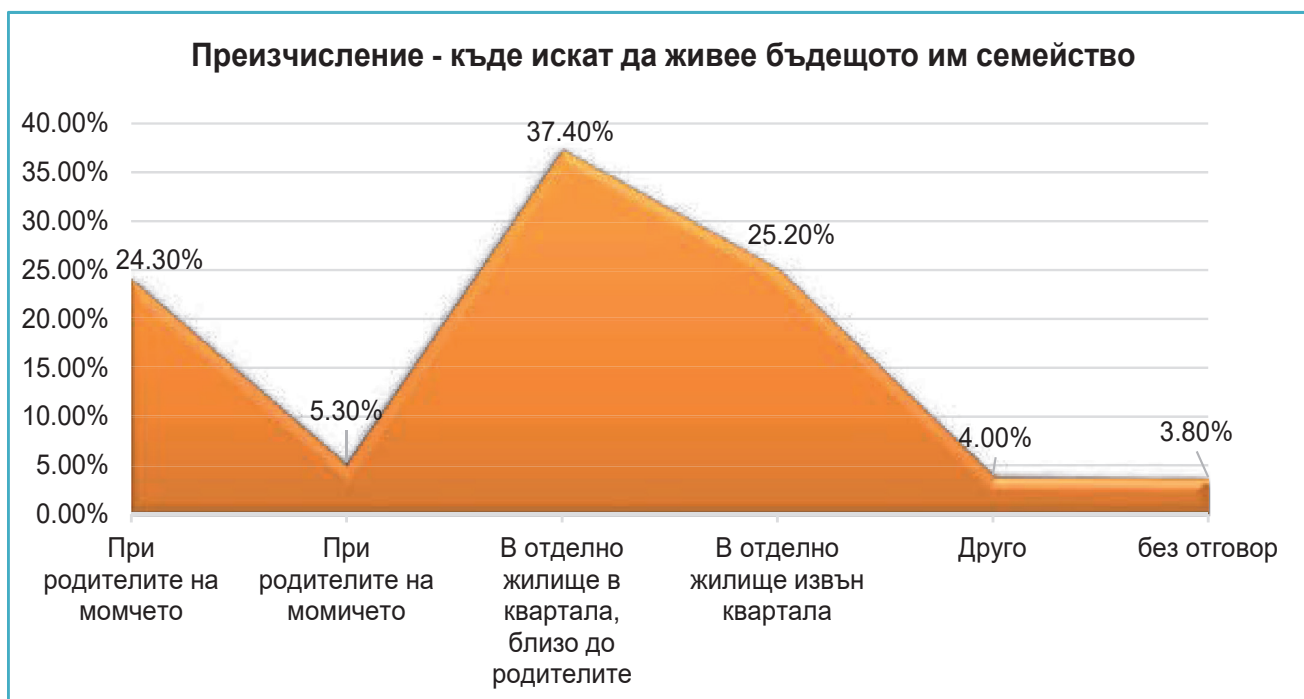
Анализът на връзките между желаната брачна възраст и представите на респондентите за социалните норми в техния квартал показва че вероятно изборът на респондентите се влияе само при предпочитания към детски бракове. В останалите групи респонденти, които са избрали създаване на семейство след навършване на пълнолетие, посочената брачна възраст е значително по-висока от обичайната за момичетата в техния квартал. Резултатите от анкетата не са достатъчни, за да се обоснове твърдението, че децата мислят различно от своите родители, но регистрират видими признаци на отдалечаване на децата от социалните норми за обичайната брачна възраст в тяхната общност, такива, каквито те са ги наблюдавали, и споделили в анкетата.

3.4. Автономност на бъдещото семейство и преодоляване на териториалната сегрегация

С въпроса „Къде искаш да живееш, когато се ожениш/омъжиш?“ се изследват нагласите към самостоятелност / автономност на младото семейство спрямо родителската общност. В сегрегирани и традиционни етнически общности той е изключително важен, тъй като ситуирането на младото семейство в дома на родителите е обичайна практика, а желанието за излизане не само от дома на родителите, но и от квартала, подсказва предварителни нагласи към модернизация на семейните модели и значително по-голяма склонност към интегриране в обществото и излизане от затвореността на гетото.

Резултатите показват определено доминиране на нагласите за живеене отделно – в квартала и в близост до родителите (37,4%). Близо една трета от анкетираните заявяват, че предпочитат да живеят заедно с родителите на някой от съпрузите – общо 29,8%, които „изместват“ от втората позиция отговорите „в отделно жилище извън квартала“. Обичайно младото семейство остава при родителите на момчето – потвърдено от 28,3% отговори на момчетата „при моите родители“ и от 18,7% от отговорите „при неговите родители“ на анкетираните момичета – общо 24.3% очакват и/или предпочитат тяхното младо семейство да живее с родителите на съпруга.

Графика 31: Къде искаш да живееш, когато се ожениш/омъжиш

Ясно се вижда тенденция към разчупване на традиционните семейни модели чрез нагласите към автономност/самостоятелност на младото семейство спрямо семейната общност – сумарно над 60% от запитаните предпочитат отделно жилище за своето бъдещо семейство (37,4% в квартала и 25,2% извън квартала) срещу около 30%, които се придържат към традицията на съвместен живот с родителите. Момчетата за значително по-склонни от момчетата да живеят в отделно жилище в близост до родителите, но нагласите по пол за излизане извън квартала са много близки – с минимални отклонения от средните данни за всички анкетираните.

Мненията „за“ и „против“ териториалната сегрегация в етническите групи, показват най-висока склонност за излизане от затворения квартал сред респондентите от смесени семейства с турски и ромски говорим език 25,4%, след това сред тези с основен турски говорим език в семейството – от 21,3%; най-ниският дял, макар и с минимална разлика, е регистриран при подрастващите с основен ромски говорим език (20,9%). Сред респондентите с основен български език в семейството този процент е 35,3%. Децата и подрастващите заявяват склонност да излязат извън затворената общност. Описаните зависимости дават определени индикации, че се наблюдават признаци на модернизация в представите за желаните семейни модели.

**ОБРАЗОВАНИЕ И ПРОФЕСИОНАЛНА
ОРИЕНТАЦИЯ, МЕЧТИ ЗА БЪДЕЩЕТО**

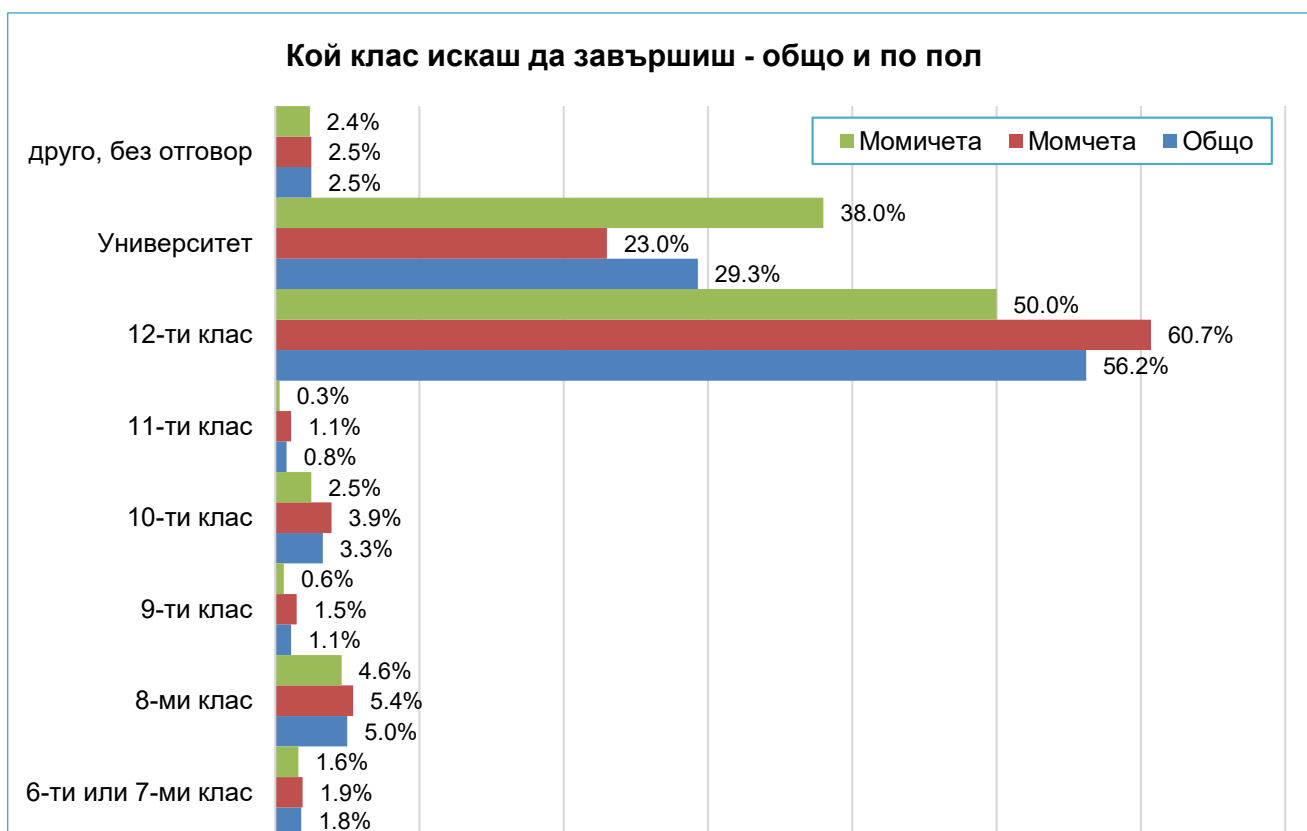
Изследването показва моментните нагласи към образованието, професионалната ориентация и мечтите на подрастващите от обхванатите училища в област Шумен. Известно е, че в изследваните възрастови групи децата често сменят желанията си и данните за споделените мечти и избор на професия в никакъв случай не могат да бъдат приемани като устойчиви, но дават ориентири какви пътища за реализация могат да бъдат промотирани като алтернатива на детския брак и ранното раждане.

4.1. Нагласи към образованието

Декларираните намерения на учениците за завършено образование са в доста широк диапазон – с отговори от „6-ти клас“ до „Университет“, в които категорично доминират желанията за завършване на средно гимназиално образование – 12-ти клас (56,2%) и висше образование (29,3%). Желание за по-ниско образование е заявено от 12% от запитаните: 5,2% са посочили отговори от 9-ти до 11-ти клас; 5% искат да завършат 8-ми клас, който възприемат като завършено основно образование съгласно степените по предишния закон за образованието. Само 1,8% са посочили 6-ти или 7-ми клас.

Общите резултати от проучването и проявеният интерес към висше образование определено отхвърлят предварителните хипотези 1 и 2, базирани на високия риск от отпадане от училище, особено за момичетата. Сравнението на резултатите по пол регистрира позитивни тенденции в нагласите на момичетата към по-добро образование.

Графика 33: Кой клас искаш да завършиш – общи данни и разпределение по пол

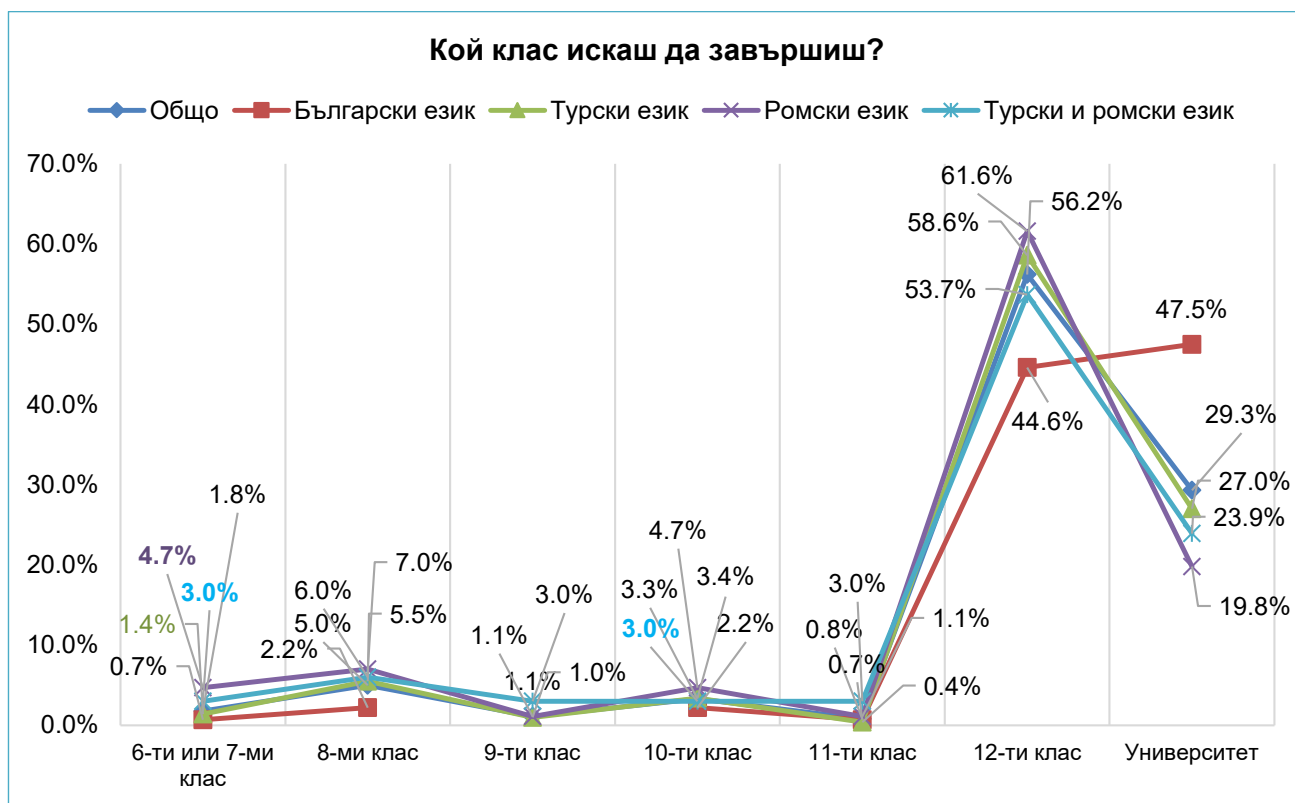

Общият дял на заявените желания за завършено средно гимназиално и за висше образование сред момичетата е 88% – малко по-висок от този сред момчетата – 83,7%. Данните илюстрират стремежа на момичетата към по-високо образование в сравнение с момчетата – 38% от анкетираните момичета искат да завършат университет срещу 23% от анкетираните момчета, като отговорите на момичетата са повече от отговорите на момчетата и в абсолютни цифри. Съответно желанието за завършване на средно образование – 12-ти клас е декларирано от 60,7% от момчетата и 50% от момичетата. Тези данни определено отхвърлят предварителната хипотеза 2 за очакванията, че желанията на момичетата за завършено образование ще бъдат по-ниски от тези на момчетата. Тъй като липсват предходни данни за сравнение е трудно да се твърди със сигурност доколко данните говорят за промяна в образователните нагласи на момичетата, или регистрират техни неизказани желания за образование, останали неосъществени под натиска на социални норми в общностната им среда.

Дяловете във **възрастовите групи** варират около средните проценти за цялата съвкупност. Както показват данните за по-малките ученици, 12-годишните изглеждат по-амбициозни от 13-14-годишните за завършване на университет, и обратното – 13-14-годишните в по-голяма степен изразяват желание да завършат гимназия и най-малко – за университет. Логично е, че сред учениците над 17 години, които вече са в последните класове на гимназията, доминират желанията за средно образование или университет.

Получените **данни по индикации за етническа принадлежност** сериозно се различават от доминиращите заключения в различни проучвания и анализи за ниската мотивация за образование сред етническите общности, включително сред децата и подрастващите.

Графика 35: Желание за завършено образование – дялове в групите по основен говорим език в семейството

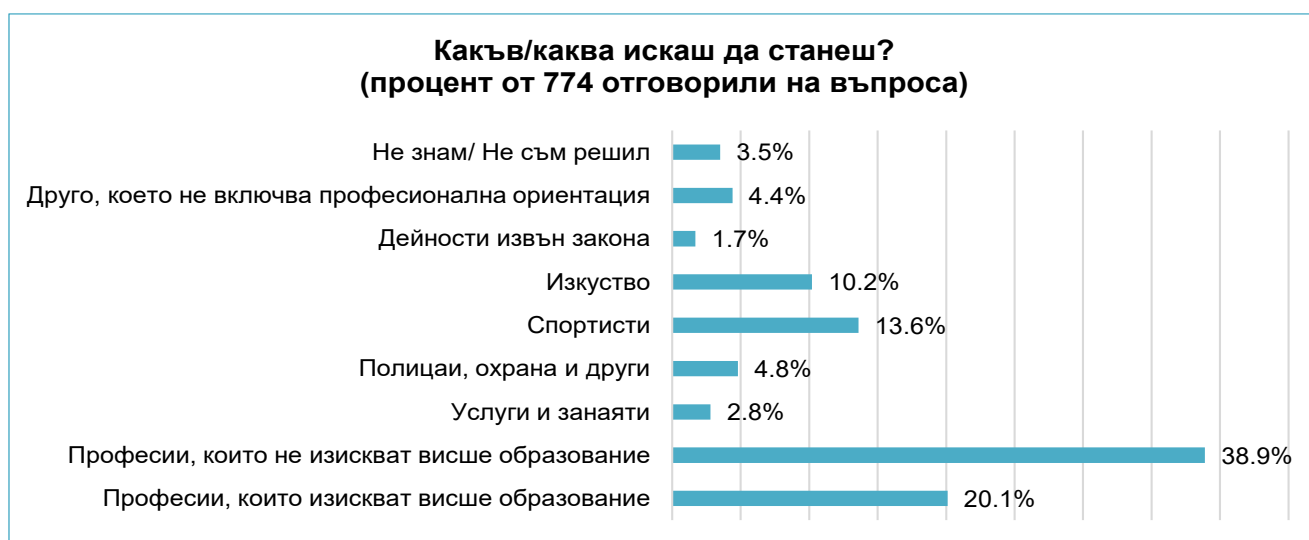

Според данните и в трите изследвани малцинствени групи по основен говорим език в семейството ясно се очертава над 50% дял на подрастващите, които декларират желание да завършат средно гимназиално образование. Значително по-висок от предварителната хипотеза 2 е дялът на желаещите да завършат университет, вариращ от 27% сред респондентите с основен турски език в семейството, почти 24% при респондентите от смесени бракове и относително най-нисък, но много значим дял от 19,8% сред учениците от семейства с говорим ромски език. Графиката ясно илюстрира както сходствата в нагласите на респондентите от трите етно-културни общности. Видима е съществената разлика с нагласите на учениците от „българо-езични“ семейства – при тях дялът на желаещите за завършване на висше образование е по-висок от тези за средно образование, докато при респондентите от етническите малцинства все още е водещо желанието за завършване на средно образование. Въпреки това, тези резултати от проучването дават индикации и за постепенно стопяване на разликата в споделените желания за по-добро образование между респондентите с основен български език, говорим в семейството, и респондентите, в чиито семейства се говорят основно езици на етническите малцинства.

4.2. Предпочитания за професионална реализация

Интересите и нагласите на подрастващите за бъдеща професия и работа са изследвани най-вече чрез отворения въпрос „**Какъв/каква искаш да станеш?**“ Разнородните отговори за желаната професионална реализация са класифицирани в няколко категории според необходимото образование за дадена професия, лични качества и таланти на децата, специфични професии, занаяти и услуги. Признаците са разнопорядкови, но от получените отговори е преценено, че такава класификация ще даде по-отчетлива картина на стремежите на подрастващите през призмата на образованието, качествата и уменията, които са им необходими за желаната трудова реализация.

Графика 36а: Предпочитания за професионална реализация – разпределение по категории (с дялове от отговорилите на въпроса – 774)

Високият дял на предпочитанията към професии и занятия, които изискват висше образование, показва по-високи амбиции и стремежи към реализация. Спектърът на споменатите конкретни професии и занятия е много широк и разнороден. В класацията на изрично посочените професии

първите 7 места са заети от: фризьорки и фризьори (13,4%), футболисти (10,1%), лекари (5,2%), шофьори (4,8%), полицаи (4,4%) и автомонтьори (4,3%) и певци и певици (4,2%). През призмата на представите за престиж и доходност, се групират около една четвърт отговори с предпочитания към обществено престижни професии, прагматичен избор на популярни в общността професии, мечти за известност и величие, които като цяло са типични за юношеската възраст, са заявени в около една пета от отговорите.

Разпределението по пол показва съществени различия в избора на бъдеща професия. Момчетата показват три пъти по-високи амбиции за професии, които изискват висше образование – 31,9% срещу 10,9% при момчетата. Изборът на професии, които не изискват висше образование е относително равномерен при момчетата и момчетата. Спортът е на второ място сред интересите на момчетата – 20,2% срещу само 3,1% сред момчетата, а в изкуствата пропорцията е обратна, макар и с доста по-малка разлика.

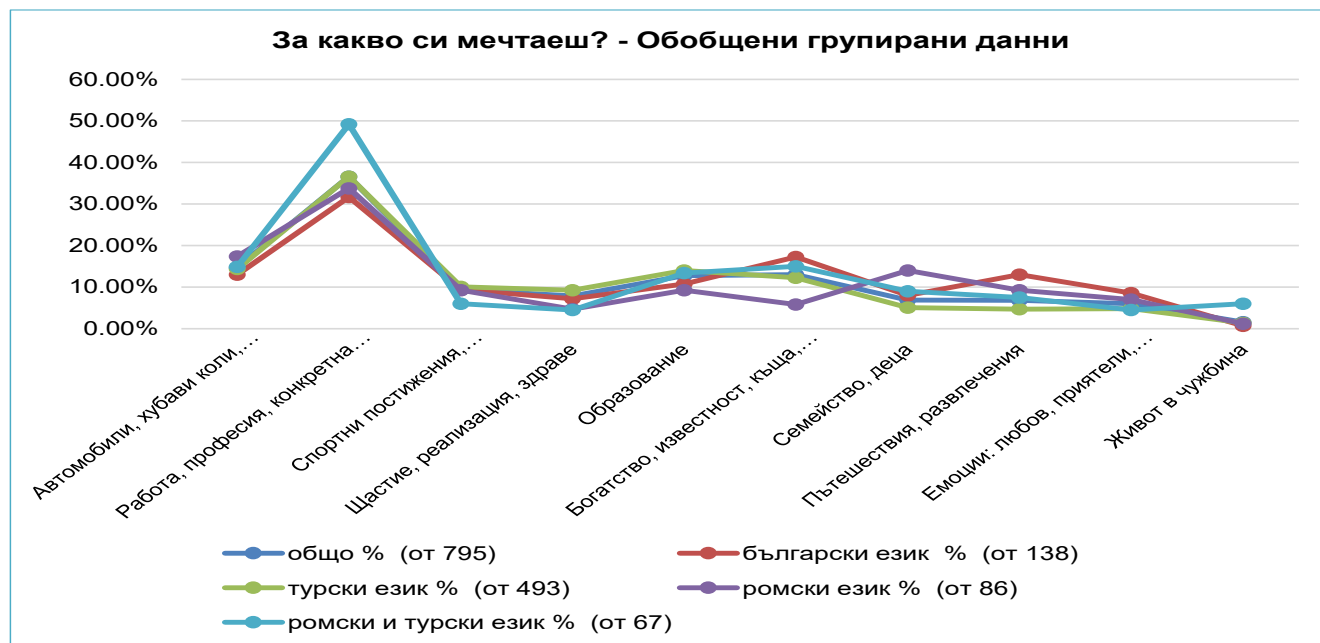
В разпределението по индикации за етническа принадлежност нагласите за работна реализация подават индикатори за представите за бъдещето, по които се стопяват различията в профила на подрастващите от семейства с говорими езици на етническите малцинства и от семейства с говорим български език. Предпочитанията към професии, които изискват висше образование, са най-ниско представени сред респондентите от семейства с основен говорим ромски език (9,3%), след това при смесените семейства с основен турски и ромски език (19,4%), най-висок е дялът при семействата с турски език (21,1%) и с български език (22,3%). Обратна е тенденцията в предпочитанията към професии, които не изискват висше образование – най-висок е дялът сред респондентите с основен говорим ромски език (40,7%) и най-нисък – в семействата с основен говорим турски и ромски език в семейството (32,8%). Дяловете сред респондентите от семействата с говорим български език и с основен турски език отново се доближават, варирайки около 37%. В тези резултати вероятно се отразява присъствието сред респондентите на малък брой етнически турци, при които нивото на образование като цяло е по-високо в сравнение с ромските общности.

Професионалните интереси са променливи в детска възраст, но резултатите от анкетата показват ясни тенденции, че макар и в рамките на по-изолираните общности намаляват дистанциите между учениците от различни етнокултурни групи; очертават се и позитивни индикатори за разширяване на хоризонта на мечтите на подрастващите, излизащ извън местната общност. Независимо от оценката доколко споделените желаниа са осмислени рационално и прагматично, се очертават ясни насоки за подкрепа и мотивация на учениците към учене и по-добра личностна реализация.

4.3. Интереси и мечти за бъдещето

Мечтите за бъдещето, представени в отговорите на въпроса „**За какво си мечтаеш?**“, очаквано са много разнородни и разнопорядкови. В агрегираните данни се очертава доминиращо присъствие на мечтите за хубава работа и професия – сумарно са посочени в анкетите на 36,6% от всички респонденти със значителен дял на професиите, които изискват висше образование. Макар и след автомобилите, образованието също е сред приоритетните мечти – сумарно присъства в 12,8% от анкетите. Значимата тежест на професията и образованието в споделените мечти на децата определено предлага основа за развиване на амбициите и мотивацията им.

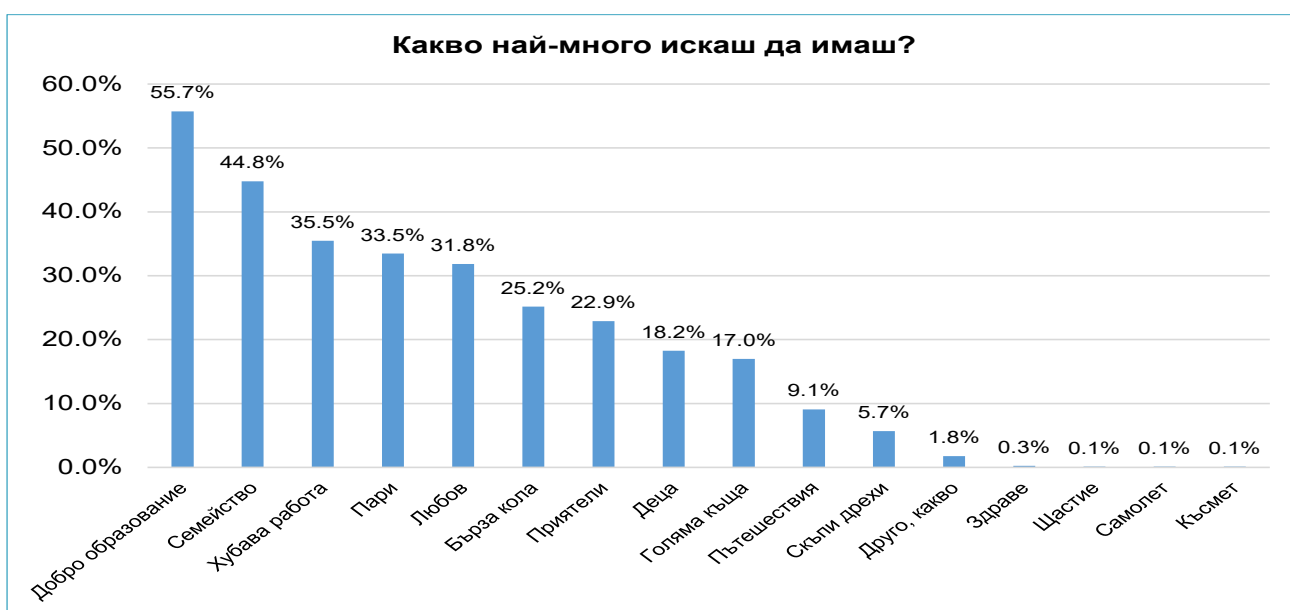
Графика 39: Обобщени групирани данни по теми – За какво си мечтаеш?

Според индикациите за етническа принадлежност работата и професията присъстват най-отчетливо в мечтите на подрастващите с турски и ромски говорим език в семейството – 49,2% и относително най-слабо сред респондентите от „българо-езичните“ семейства – 31,7%. Образованието е най-често споменавано в групата с основен турски език, говорим в семейството – 14%, и най-рядко в групата с основен ромски език – 9,3%. Същевременно, тази графика илюстрира сходствата в споделените мечти на децата, независимо от етническия им произход, които се групират в общ поток с малки отклонения в една или друга посока.

Какво най-много искаш да имаш? Йерархията на приоритетите се очертава в отговора на въпроса „Какво най-много искаш да имаш?“, където от респондентите се изисква избор на 3 приоритета от 11 опции с възможност за допълване в опцията „друго, какво“.

Графика 40: Какво най-много искаш да имаш? – дялове на респондентите, посочили всяка отделна опция

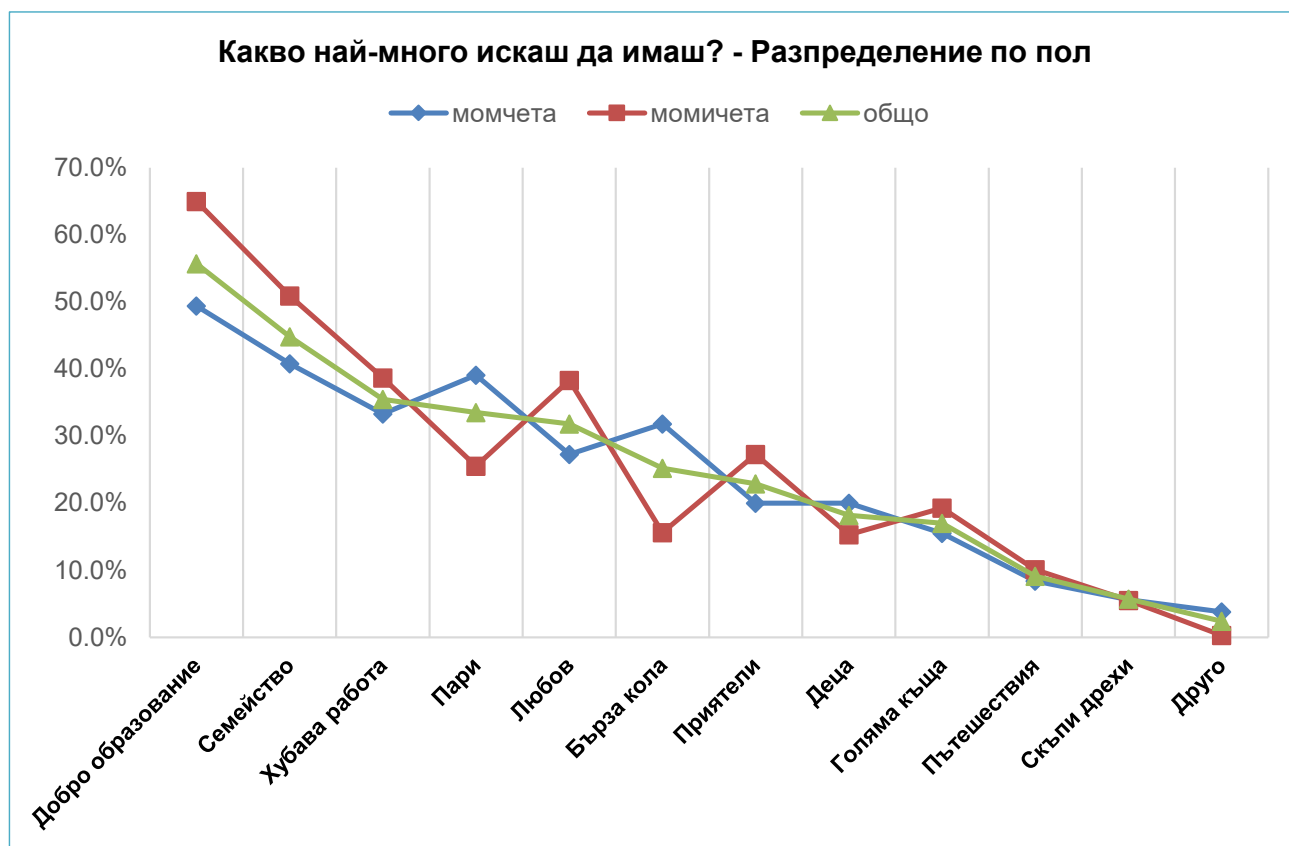

Тук в йерархията на приоритетите отново категорично водят доброто образование (55,7%) и семейството (44,8%), следвани от сходни нива на предпочитание към хубава работа, пари и любов (между 35 и 32%).

Разпределението в групите по основен говорим език в семейството показва точките на синхрон и отклоненията от общите данни. Относително единомислие се наблюдава в избора на три опции: „добро образование“ и „деца“, както и донякъде в опцията „хубава работа“, посочени като приоритетно желание на респондентите – разликите в мненията между четирите групи не надхвърлят 3-4 процента.

Сходството в йерархията на приоритетите между **момчетата и момичетата** е по-малко. В разпределението по пол е видно, че точки на единомислие са регистрирани само в опциите, които са най-слабо предпочитани от респондентите – „голяма къща“, „пътешествия“ и „скъпи дрехи“. Разликите по пол са в границите на 5 процента в маркирането на опциите „хубава работа“ и „деца“, където – обратно на предварителните хипотези – предпочитанията на момичетата към „хубава работа“ изпреварват момчетата с 5%, а момчетата заявяват желание за „деца“ с 5% повече отколкото момичетата.

Графика 42: Какво най-много искаш да имаш? – разпределение по пол

Регистрираните разлики в приоритетите между момичетата и момчетата потвърждават изводите от споделените нагласи за брой деца и амбиции за образование. С мечтите си момичетата категорично заявяват по-високите си амбиции за добро образование с 65% срещу 49,4% при момчетата. Това се вижда и в огромната разлика в нагласите за завършване на висше образование, което е заявено от 38% от момичетата и само от 23% от момчетата. Освен това, по-високият процент момчета, които са посочили децата като приоритет (20% спрямо 15,3% при момичетата)

потвърждава отново регистрираната тенденция момчетата да искат повече деца от момичетата. Тези индикатори допълват профила на анкетираните момичета като относително по-амбициозни и по-фокусирани върху бъдещата си личностна реализация, отколкото момчетата. Профилът на момичетата – респонденти в настоящото изследване по същество регистрира също елементи на процеси на еманципация на момичетата от обособените етнически общности, поне по отношение на желанията и хоризонтите, които си поставят за своето развитие.

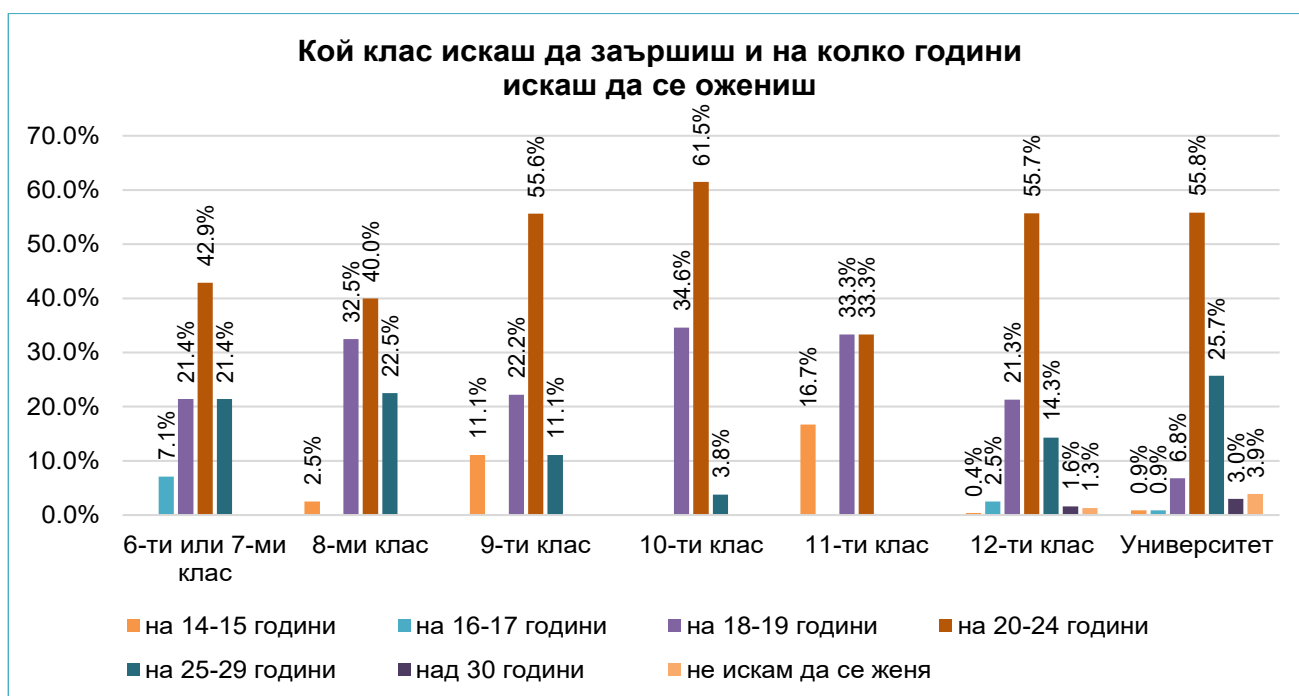
4.4. Представите за личностна реализация

Дълбоките кросове между ключови въпроси в анкетата дават известни възможности за анализ на връзките между различни аспекти на представите за личностната реализация на анкетираните – образование, семейство, работа, представи за престижност и успех.

Семейство и образование

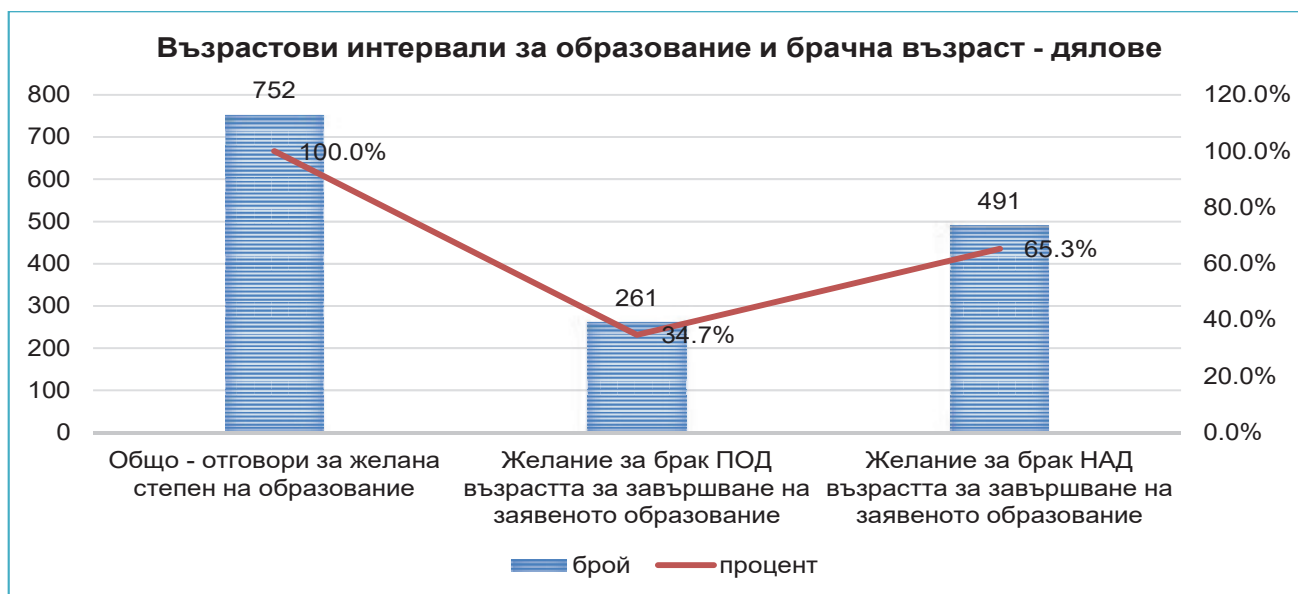
Важният въпрос е как се съотнасят желанията на респондентите за завършена степен на образование към семейните нагласи по отношение на предпочитаната брачна възраст. Графика 44 показва какви са дяловете на предпочитанията за брачна възраст за всяка група, обособена по желана степен на образование, т.е. кога искат да се оженят/омъжат учениците, които искат да завършат, например 8-ми, 12-ти клас или университет.

Графика 44: Желана степен на образование с дялове на предпочитаната брачна възраст

Както се вижда, във всяка от групите според желаното образование присъстват повечето варианти за желана брачна възраст. Повече от половината (54,6%) предпочитат брачна възраст от 20-24 години, които реално съвпадат с годините за обучение във висши училища. Относително най-противоречиви изглеждат представите на децата, заявили нагласи за ранен брак (в интервалите от 14 до 17 години) и същевременно – амбициозни желания за завършено образование – включително за гимназия и университет.

Графика 45: Сравнение между възрастовите интервали за завършено образование и брачна възраст – дялове от общата съвкупност (752 отговора)

Разрезът на нагласите чрез преизчисление на получените отговори по признак съвпадане или разминаване на възрастовите интервали, посочени за желаното образование и желаната брачна възраст, осигурява групиране на респондентите според желанието за брак ПОД или НАД възрастта за завършване на заявеното образование. Както се вижда, 65,3% от анкетираните искат да създадат семейство след като завършат образованието си, а делът на респондентите, които индикират съвпадащи възрастови интервали за брак и образование, също е относително висок – общо 34,7% от респондентите към момента на анкетиране мислят, че е възможно едновременно да имат семейство и да учат. Процентът на желание за брак под възрастта на завършено образование се покачва при по-високите степени на образование и е най-висок в зоната на висшето образование.

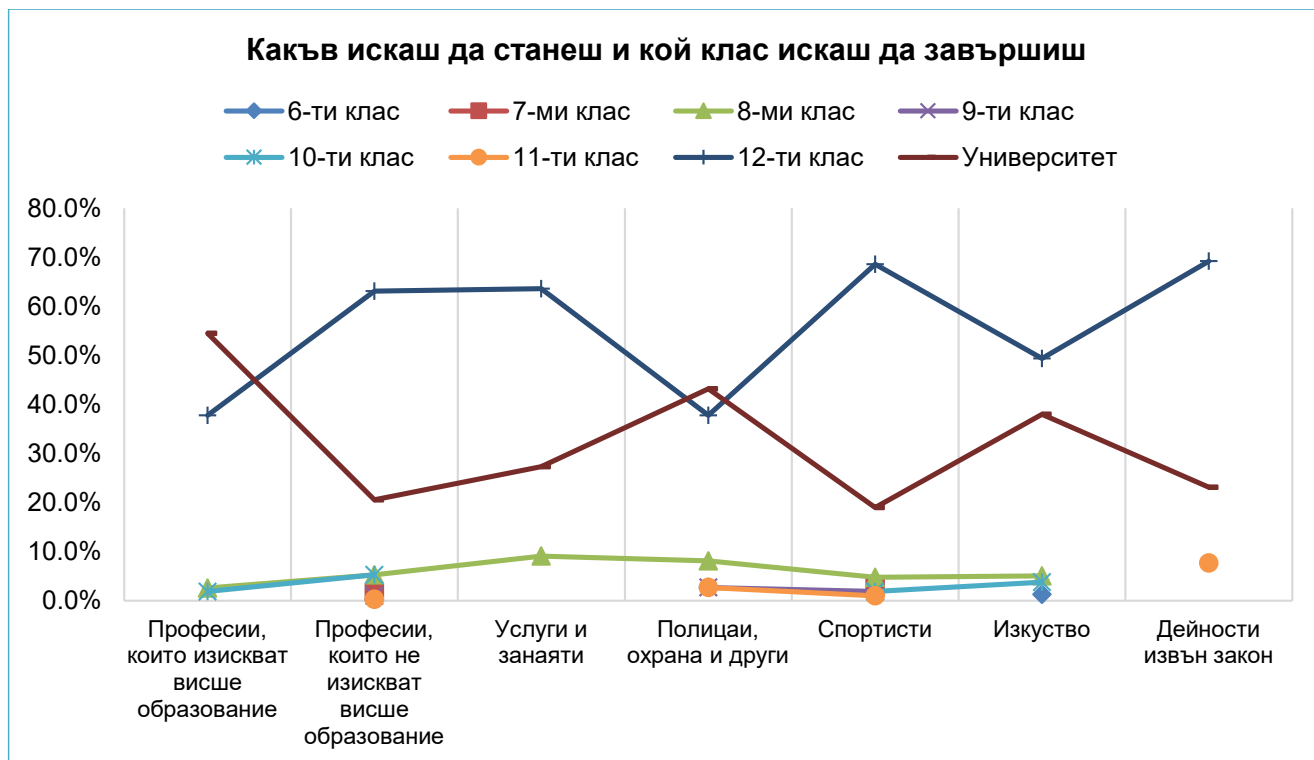
Резултатите визуализират ясно рисковите зони за завършване на образованието на подрастващите в случай, че се изпълни заявеното желание за създаване на семейство. Заявеното намерение за брак под и на 18-19 години (общо 24,2% от желаещите да завършат 12 клас) определено би могло да попречи за завършване на средно образование – с редки изключения след сватбата по правило подрастващите отпадат от училище. Критичната зона включва и респондентите, заявили желание за висше образование и намерение за брак още под и на 18-19 години (общо 8,6% от „кандидат висшистите“), което би препятствало първо средното образование, без което няма университет.

За разлика от групата с амбиции за средно образование, сред желаещите да завършат университет преобладават респондентите, за които желаната брачна възраст е по-ниска или съвпада с времето на обучение – 57,5%. По принцип, обучението в университет е съвместимо с наличието на семейство – съвременните студенти, включително и ромските студенти, обикновено работят и често живеят в брак или съжителство. Моделът е възможен и за младите хора от обособените етнически общности, но след преодоляване на трудностите и допълнителните бариери за момичетата, произтичащи от социалните норми в обособените общности. В повечето случаи това изисква излизане на младото семейство от общността – извън традиционния семеен модел и обичайната подчиненост на свекървата в затворените общности. Данните подсказват хипотезата,

че е възможно според анкетираните деца и подрастващи да няма противоречие между брака и образованието. Допускаме, че някои респонденти не са се замисляли за тези бариери. Но също така е много вероятно респондентите да си представят модерно семейство и споделените мнения да индикират нагласи към модернизация на семейния модел.

Образование и професия

Графика 47: Какъв искаш да станеш и кой клас искаш да завършиш

Кросовете на нагласите за професия и образование показват доколко споделените желания на децата за завършено образование отговарят на изискваното образование за упражняване на желаната професия. Този разрез какво образование искат да завършат избралите дадена категория професия изяснява доколко са рационални и осмислени споделените желания за професионална реализация и завършено образование:

- Сред желаещите да упражняват професии, изискващи висше образование, има твърде голям дял респонденти, които не са изявили намерение да учат в университет – 37,8%, заявили желание да завършат 12-ти клас, но и по-нисък клас (-4,5% за 10-ти и дори 8-ми клас) срещу 54,5%, при които нагласата за университетско образование съответства като ценз на желаната професия.
- По-високо образование от необходимото за желаната професия са заявили 20,6% от тези, които предпочитат професии, които не изискват висше образование.

Данните регистрират значително разминаване в желанията на подрастващите за образование и професионална реализация. Такова разминаване може да се счита за обичайно за детската възраст, но изисква целенасочена работа и подкрепа за рационално осмисляне на концепцията за бъдеща реализация и мотивиране за учене.

ЗАКЛЮЧЕНИЯ И ПРЕПОРЪКИ

Основни заключения от анализа на резултатите

Първо, проучването регистрира значими позитивни тенденции в нагласите на респондентите към преодоляване на социалната изключеност на учениците от етническите общности и на социалните дистанции спрямо техните връстници в изследваните училища.

- Нагласите на респондентите за желана брачна възраст не се различават съществено по индикации за етническа принадлежност. Изследването като цяло потвърждава общата тенденция към намаляване на детските бракове/ съжителства, както и постепенното повишаване на предпочитаната брачна възраст в нагласите и практиките на обособените етнически общности.
- Предпочитанията към модернизация на семейните модели доминират в нагласите на респондентите по отношение на по-високата брачна възраст (54,6% споделят желание за брак на възраст между 20-24 години, а 18% – между 25-30 години), намаляване на предпочитания брой деца и заявените нагласи на 60% от запитаните към автономност на бъдещото семейство от родителската общност.
- Нагласи към детски бракове с желана брачна възраст под 18 години са регистрирани само при 2,7% от анкетираните, които са най-уязвимата група.
- Изследването регистрира значително влияние за увеличаване на желаната брачна възраст от нагласите за интеграция в макрообществото, проявени в семейства от етническите общности, в които наред с майчиния език се говори и на официалния български език в семейната среда. По-висока брачна възраст е предпочетена от респондентите от такива семейства – с разлики до 20 пункта спрямо учениците, в чиито семейства се говори само на ромски език или само на ромски и турски език, както и до 10% спрямо децата, в чиито семейства се говори само на турски език.
- Респондентите се дистанцират категорично от многодетния модел – твърдо доминира представата за двудетния модел на желаното семейство, заявен от 66,7% от респондентите. Заедно с желанието за едно дете (12,6%), нагласите към двудетен и еднодетен модел на семейство плътно доближават 80% от анкетираните, вкл. децата от многодетни семейства – с три и повече деца.
- Анкетираните заявяват склонност да излязат извън затворената махала с желание за преодоляване на териториалната сегрегация в обособените квартали, което значително изпреварва поколенията на техните родители. Общият резултат за предпочитанията къде да живее младото семейство показва, че около една четвърт избират опцията „в отделно жилище извън квартала“.

Второ, проучването регистрира желаниа за по-добро образование и професионална реализация в бъдеще, които категорично доминират в споделените нагласи на респондентите от всички етнически общности

- Данните показват позитивни резултати по отношение на нагласите към по-добро образование, в които категорично доминират желанията за завършване на средно гимназиално образование – 12-ти клас (56,2%) и висше образование (29,3%), а желание за по-ниско образование е заявено от 12% от запитаните.
- Нагласите към образование по индикации за етническа принадлежност показват, че при респондентите с основен български език делът на желаещите за висше образование е по-висок от тези за средно образование, докато при анкетираните от етническите общности все още е водещо желанието за средно образование.

- Споделените желания за бъдеща професия също потвърждават тенденции към постепенно стопяване на разликите в нагласите между подрастващите от различните общности. Предпочитанията към професии, които изискват висше образование (посочени общо от 22,3% от отговорилите) са с най-висок дял при респондентите с основен говорим турски (21,1%) и основен говорим български език (22,3%). Най-ниско са представени сред респондентите с основен говорим ромски език в семейството (9,3%), след това при респондентите от смесени семейства с основен говорим турски и ромски език (19,4%).
- Работата и професията заемат доминиращо място сред споделените мечти на респондентите – посочени са в анкетите на 36,6% от всички респонденти със значителен дял на професиите, които изискват висше образование. Образованието е сред приоритетните мечти – присъства в 12,8% от анкетите.
- В нагласите на респондентите определено доминира предпочитанието за брачна възраст над възрастта за завършване на желаната образователна степен – 65,3%. Останалите 34,7% заявяват брачна възраст, по-ниска или съпадаща с възрастта за завършване на образование. Сред втората група са рисковите групи, застрашени да не завършат средно образование. Сред тях обаче са и респонденти с желание за обучение в университети, които вероятно си представят модерно семейство с нагласи към модернизация на семейния модел.

Трето, проучването регистрира значително по-високи амбиции за бъдеща реализация в нагласите за момичетата, отколкото при момчетата.

Вярно е, че анкетата обхваща само момичета, които продължават да учат и не отразява мнението на отпадналите от училище момичета. Но при анкетираните момичета, които са останали в образованието, се очертават *ключови индикатори* за промяна в нагласите и очакванията им за бъдещето:

- Момичетата показват три пъти по-високи амбиции за професии, които изискват висше образование – 31,9% срещу 10,9% при момчетата. Изборът на професии, които не изискват висше образование е относително равномерен при момичетата и момчетата.
- Анализът на данните по пол очертава отпределено предпочитание на момичетата към по-ниска възраст за създаване на семейство, но в същото време се наблюдава тенденция момичетата да желаят по-малък брой деца, отколкото момчетата.
- Резултатите регистрират категорично предпочитание на момичетата към по-високо образование: общият дял на заявените желания за завършен 12-ти клас и за висше образование сред момичетата е 88% – малко по-висок от този сред момчетата – 83,7%, а конкретно желание за завършване на университет се заявява от 38% от анкетираните момичета срещу 23% от анкетираните момчета.
- Разликите в нагласите на момичетата по същество регистрират също процеси на еманципация на момичетата от обособените етнически общности по отношение на предпочитания брой деца в бъдещото си семейство, желанията за образование и професия, хоризонтите, които си поставят за своето личностно развитие.

Наред с информацията за познатите проблеми, в резултат от анкетата са идентифицирани **специфични „рискови зони“** в зависимостите между образованието, професионалната реализация и семейните нагласи, които следва да бъдат адресирани:

- Споделените нагласи към детски брак/съжителство преди навършване на пълнолетие са само 2,7%, но макар и малка, тази група е съществена от гледна точка на правата на децата, уязвимостта и рисковете от социално изключване.
- Проблемната и „рисковата зона“ в нагласите за желаната брачна възраст по отношение на образованието обхваща също тези 17,7%, които споделят предпочитания към периода от 18-19 навършени години, които всъщност влизат в ученическата възраст за завършване на средно образование.

Социологическото проучване ясно потвърждава, че „ножицата“ на различията в заявените нагласи на връстниците с основен говорим български език и от семейства с основни говорими езици на етническите малцинства е далеч по-затворена спрямо реалните разлики в житейската реализация на младите хора от тези групи. Очевидно очакванията, желанията и мечтите на подрастващите са сходни, но реалните възможности за постигането им са твърде различни при ограниченията на социалното изключване и процесите на маргинализация в затворените общности, които се оказват решаващи за бъдещето на децата.

Оптимистично звучат както нагласите на децата за по-висока степен на образование, така и за желана възраст за създаване на семейство – доста по-високи от реалната ситуация, които потвърждават наблюденията, че последващите им решения за бъдещето в голяма степен са предопределени от външни фактори. Обективно ясно е, че действителната личностна реализация зависи не толкова от желанията на децата, колкото от общностната и семейната среда, както и от външни обективни фактори, социален статус и ограничените възможности за развитие в затворените общности.

Анализ на нагласите на родителите към детските бракове и влиянието на общностната среда се съдържа в приложения към доклада Тематичен анализ на съответствието на мрежата от услуги към актуалните потребности на деца и семейства от най-уязвимите общности в област Шумен (осъществен от УНИЦЕФ, ноември-декември 2017). В рамките на тематичния анализ е проведено дълбочинно теренно проучване за регистриране на нагласите на родителите, определяне на доминиращите с преценка на относителната тежест на различните нагласи и навлизане в дълбочина за разбиране на факторите и мотивите, които обуславят съхранението на детските съжителства и ранните раждания сред социалните норми в затворените етнически общности.

Препоръки

На основата на резултатите от проучването могат да бъдат изведени препоръки към програми за превенция на детските бракове в област Шумен,

В рамките на интегрираната програма за превенция на детските бракове е необходимо училището да се утвърди в нова роля, насочена към:

- промотиране на алтернативи за личностна реализация, които да изместят детските бракове в приоритетите на учениците от обособените етнически общности, и
- подкрепа за осъществяване на желаното образование и професионална реализация. моделиране на нова роля на училището в развитието на интересите и стремежите на подрастващите – генератор на привлекателни алтернативи на предопределеното бъдеще от ранния брак и раждане;

Интервенциите и училищните дейности за превенция на детските бракове трябва да бъдат конкретизирани спрямо спецификата на средата, но могат да бъдат изведени някои по-обща препоръки за работа вътре в училищата:

- Интервенциите трябва да обхванат всички деца в училищата, а не само децата от етническите общности;
- Доминиращите желания на учениците за по-добро образование и престижна професионална реализация са добра основа за подкрепа, която да надгражда върху позитивните нагласи, да развива мотивацията и практическите умения на подрастващите за личностна реализация – как да превърнат мечтата си в действие.
- Необходими са целенасочени усилия за подобряване на образователните резултати на учениците в обособените и смесените училища – не е достатъчно само присъствието им в училище, нужни са знания и самочувствие. Учителите могат да включат мечтите на учениците в инструментариума за мотивиране към учене и подобряване на знанията на учениците.
- Регистрираното разминаване и асинхронност в нагласите на подрастващите за образование и професионална реализация следва да бъде адресирано чрез системна работа и подкрепа за рационално осмисляне на концепцията за бъдеща реализация и мотивиране за по-високо образование.
- Информирание за правата на децата. Със специален фокус към момичетата е нужно да се изгражда увереност, че те имат право на избор за своето бъдеще.
- Необходима е индивидуална и групова работа с подрастващите за осмисляне на връзката образование и семейство, за изграждане на нагласа и умения за осмислен и рационален избор на приоритетите и преценка как и доколко е възможно едновременно завършване на образование и създаване на семейство.
- Осигуряване на здравно и сексуално образование в училищата, адаптирано към различните възрастови групи.
- В чисто практически план са необходими разяснения за промените в степените на образование съгласно новия закон за предучилищното и училищното образование – те са особено важни за по-малките ученици, част от които все още изглежда си представят, че ще завършат основно образование в 8-ми клас.
- Училищата да развият практически модели на работа за реинтеграция и задържане в образованието на непълнолетни момичета, встъпили в съжителство на семейни начала / детски брак.
- Необходими са също гъвкави програми за мотивация и продължаване на средното образование от момичета и момчета в детски брак на възраст от 16-19 години, които са навършили задължителната училищна възраст от 16 г., но са в рамките на гимназиалната ученическа възраст.

Общи препоръки към мерките за премахване на детските бракове като вредна практика:

Интегрираният подход е задължителен в програмите за премахване на детските бракове:

- Единствено интегрираният подход може да осигури комплексно системно въздействие за промяна и преодоляване на рисковете в затворените общности.
- Интегрираният подход изисква включване на всички заинтересовани страни и отговорни институции. На национално ниво това са МТСП и АСП, ДАЗД, МОН, МЗ, Министерство на правосъдието, МВР, Национално сдружение на общините (НСОРБ),

граждански организации и други. На областно и местно ниво: областна и общинска администрация, ДСП/ОЗД, социални услуги, училища, полиция, прокуратура, съдебни власти, НПО.

- Необходим е областен партньорски механизъм за ефективно взаимодействие и координация, допълване и синхронизиране на интервенциите на институциите при мерки за закрила и достъп до правосъдие при случаи на насилие, както и за дългосрочно ангажиране на всички заинтересовани страни в превенцията на детските бракове, ранните бременности и раждания в юношеска възраст.

Общностната работа за промяна на нагласите към семейните модели и общностно развитие е от стратегическо значение за преодоляването на детските бракове и ранните раждания в юношеска възраст:

- Интервенциите трябва да достигнат до всички поколения и всички сегменти в обособената етническа общност. Дори когато учениците мислят различно, тяхното поведение и избор на модел за личностна реализация зависят пряко от промените в нагласите на родителите, семейната общност и от социалните норми в общностната среда.
- Необходимо е да се гарантира прякото участие на етническите общности. Промяната на нагласите и социалните норми става вътре в общността и може да бъде провокирана от агенти на промяната от самата общност. Политиките и мерките на институциите, включително училищата, които са външни за изолираните общности, могат да създадат условия в подкрепа на процеса, но не могат да го направляват вътре в общността.
- Общините и заинтересованите институции трябва да предвидят мерки за мобилизиране на вътрешния потенциал на общностите – граждански организации, неформално лидерство, модели на подражание, професионалисти от общностите и пр., които да се ангажират с общностната работа за развитие и промяна на нагласите.

Дългосрочна интервенция – промените в нагласите изискват време, постоянно и продължително въздействие.

Препоръки към интервенциите, насочени към родителите и общностите:

- Необходима е интензивна и дългосрочна работа със семействата и общностите с фокус върху „властовите структури“ и вземащите решения за бъдещето на подрастващите – тя е от ключово значение за промяната на нагласите и практиките в семейните модели и за преодоляването на традиционните социални норми, които допускат детски бракове и ранни раждания.
- Най-рисковата група за детски бракове и ранни бременности остават момичетата, които вече са извън училище – отпаднали или нередовно посещаващи училище.
- Чрез мобилна работа на място в кварталите е необходимо да се достигне до тази най-уязвима група в риск от детски брак и да бъде обхваната чрез целеви сегмент от общностната работа директно на място в махалите.
- Професионалистите от социалните и другите публични услуги ще подобрят ефективността си като привлекат в екипите си представители на етническите общности, на които оказват подкрепа.

unicef | за всяко дете